

HUMANIST

MAANDELIJKE UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND, NR. 10, NOV. '83, LOSSE NUMMERS f 2,—

Mary Zeldenrust

LEVEN MET KANKER

HV-BUSSUM
STELT EERSTE
KERNRAKET OP

PLURIFORMITEIT:
LICHTPUNTJES
VAN BEGRIP

HOLMAN OVER DE
BOTSING TUSSEN
BLANK EN BRUIN

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond en verschijnt maandelijks. 38ste jaargang, oktober 1983.

Redaktie & vormgeving:
Hes van Huizen

Aan dit nummer werkten mee:

Bert Boelaars
Joachim Duyndam
Paul Custers
Theodor Holman
Tom Jansen
Harrie Jekkers
Eric de Kluis
Jan Lankveld
Koos Meinderts
Jac van den Oort
Martin Šimek (Anone)
Rob Tielman
Chiel Verduijn
Johan S. Wijne

De redaktie van de „Humanist” wordt terzijde gestaan door een redaktiecommissie waarin zitting hebben:

Johan S. Wijne
Mettha de Nachtegaal
Jan de Leede
Wim Jungman
Rina Spigt

Redaktie-adres:

Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030-318145

Dit blad is gedrukt op kringlooppapier bij Brouwer Offset, Utrecht

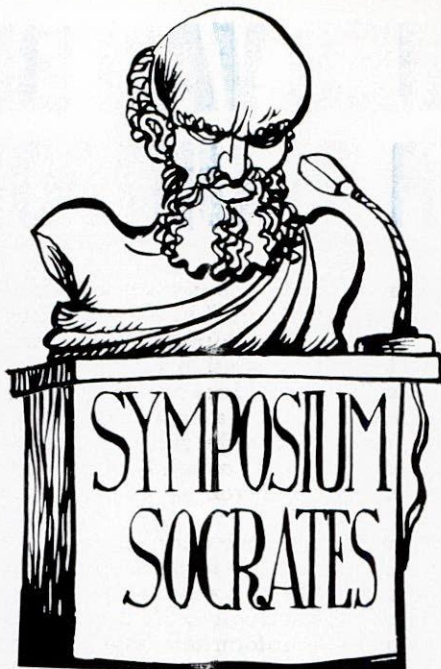
Het volgende nummer verschijnt rond half december. Kopij moet uiterlijk binnen zijn op 25 november 1983.

Abonnement/lidmaatschap

Een abonnement op de „Humanist” kost f 25,— per jaar.
De contributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumcontributie is f 65,— per jaar, inclusief een abonnement op de „Humanist”. Mede-leden hoeven geen contributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdrage houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto-inkomen beneden de f 17.000,— per jaar bedraagt de minimumcontributie f 45,— per jaar. Voor jongeren voor wie recht op kinderbijslag en/of kinderaftek bestaat bedraagt de contributie f 30,— per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor f 15,— per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist”.

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond of neem een abonnement op de „Humanist”. Bel 030-31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.
Wacht met betalen tot u een aksept-girokaart ontvangt.

HUMANISTISCH VERBOND
POSTGIRO 197930 - UTRECHT

Is het Humanistisch Verbond duidelijk herkenbaar? Heeft het HV zijn plaats in geestelijk en maatschappelijk opzicht gevonden? Voldoet het Verbond aan de verwachtingen van zijn leden?

Deze vragen zullen centraal staan op het tweede symposium van de Stichting Socrates in het seizoen '83/'84. Drs. Arie den Broeder, lid van het hoofdbestuur en de nieuwe voorzitter van de Stichting Socrates, zal op dit symposium een sociologische verkenning houden van het HV als genootschap op geestelijke grondslag. Hij zal ingaan op drie aspecten die het profiel van het HV kleur geven: de geestelijke taak, de opdracht

Socrates-Symposium op 8 november:

Gezicht HV ter diskussie

naar de samenleving en de relatie met de leden. Wat dit laatste betreft is van belang wat een vereniging van humanisten naar het eigen achterland te bieden heeft; is er voldoende afstemming op de verwachtingen en welk aanbod kan in dit opzicht reëel worden wáárgemaakt?

Wat betreft de maatschappelijke taak is er het HV dat in belangrijke maatschappelijke kwesties de humanisering als waarde nastreeft; dilemma hierbij is voortdurend het feit dat méérdere antwoorden mogelijk zijn, ook al gaat men uit van dezelfde beginselen (zie ook de discussie op het eerste symposium; verslag elders in dit nummer).

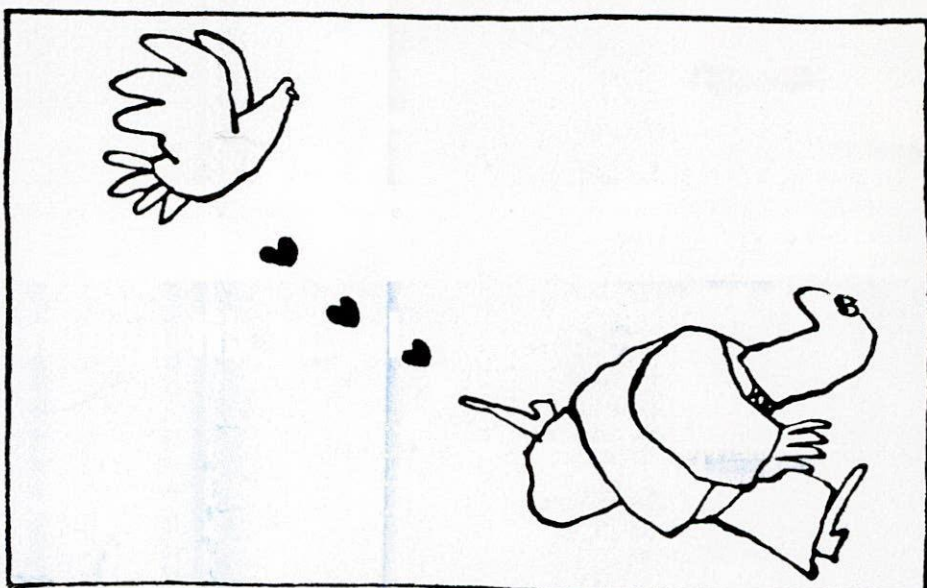
In geestelijk opzicht tenslotte ligt er voor het HV een cultuur-historische opdracht weggelegd: verdieping van humanistische gedachten en daar uiting aan geven in de publiciteit; dit themaraakt tevens de vraag naar het type humanisme waar het HV voor op de bres staat.

Na de inleiding van Den Broeder zal in een forumdiskussie onder leiding van Bert Boelaars over bovenstaande vragen verder worden gepraat. Deelnemers aan het forum zijn: Anneke Krijnen, Cherry Turèl en Chiel Verduyn. Op dinsdag 8 november dus – aanvang 20 uur, grote zaal van het Erasmushuis, Oudkerkhof 11, toegang gratis.

Socrates jaarrede 1983

In de reeks activiteiten ter verdieping van het humanisme heeft het bestuur van de Stichting Socrates besloten tot de instelling van een jaarlijks te organiseren lezing door een prominente persoon. De éérste rede in deze reeks vindt plaats op dinsdag 13 december en heeft als thema „Humanisme en Wetenschap”. De voordracht zal worden gehouden door Prof. Dr. P. Thoenes, hoogleraar sociologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Deze eerste „Socrates Jaarrede” vindt plaats in de grote zaal van het Erasmushuis, alwaar ook gelegenheid wordt geboden om ná de rede met de spreker in discussie te gaan.

Dinsdag 13 december, Oudkerkhof 11, Utrecht, aanvang 20 uur. Toegang vrij.

LICHTPUNTJES VAN BEGRIP OP AVOND OVER PLURIFORMITEIT

Op 11 oktober vond het eerste Socrates-symposium van het nieuwe seizoen plaats. Ondanks uitgebreide voorpubliciteit in de vorige „Humanist” luisterden slechts een dertigtal belangstellenden de discussie-avond op. Dat is jammer want het was een boeiende avond waar bleek dat zeer verschillend kan worden gedacht over de maatschappelijke positie die het HV zou moeten innemen. Maar ook bleek dat die opvattingen niet bij voorbaat onoverbrugbaar zijn. Omdat we verwachten dat de belangstelling voor deze discussie toch wel groter is dan de geringe opkomst: geven wij een uitgebreide impressie van deze avond over dit moeilijke, taai maar o zo fundamentele onderwerp: de pluriformiteit van HV en van het humanisme.

Het meest opmerkelijke van de hele discussie-avond over pluriformiteit was misschien wel dat de discussie niet verzandde in een elkaar heilloos bestrijden vanuit de loopgraven van het eigenste gloeiende gelijk. Men luisterde zowaar naar elkaar en soms daagde er zelfs begrip tussen Vredesberaders, Trefpunters, Kritischen en HV-ers die denken soms de humanistische wijsheid in pacht te hebben. Misschien is er dan toch nog hoop op een eenheid in verscheidenheid in het HV, hoop op een jaarlijkse pluriformiteit met respect voor elkaars mening.

Maar laten we ons daarvoor ook weer geen rad voor ogen draaien. Verschil in opvattingen waren er namelijk genoeg die avond. Dat begin al bij de vraag wat er onder pluriformiteit moet worden verstaan.

Gaat het daarbij vooral om een politieke pluriformiteit waarbij de humanistische aanhangers van PvdA, VVD, D'66, PSP en PPR zich in het HV moeten kunnen thuisvoelen, zoals **Adelheid Zoutendijk** van het Algemeen Humanistisch Trefpunt (een uit het HV getreden groep) stelde? Of moeten we veel meer spreken van een humanistische pluri-

formiteit, omdat er verschillende functies van het humanisme en het HV zijn te onderscheiden: zoals het HV als geestelijk tehuis voor eigen vorming, of juist meer als inspiratiebron voor maatschappelijk handelen. Dit was de invalshoek van **Rob Buitenweg**, lid van de Beweging van Kritisch Humanisten. Hij benadrukte dat in het Verbond beide functies gestalte moeten krijgen.

Hoofdbestuurslid **Wim van Duyl** pakte het begrip pluriformiteit wetenschappelijk aan. Hij stelde dat het aan de mens is om aan feiten (zoals het bestaan van kernwapens) waardeoordeelen te verbinden, om te bepalen wat we ermee behoren te doen. Pluriformiteit is in deze opvatting de veelheid van mogelijkheden die de mens daartoe heeft. Als laatste forumlid gaf **Joost de Vries** van het Humanistisch Vredesberaad aan hoe hij tegen het begrip pluriformiteit aankijkt. Volgens hem komt pluriformiteit vooral voort uit het feit dat men de HV-beginselverklaring ver-

Het forum in discussie met de zaal. Achter de tafel v.l.n.r.: Wim van Duyl, Adelheid Zoutendijk, Arie den Broeder, Rob Buitenweg en Joost de Vries.

Foto: 't Sijdt

Verder in dit nummer

Bussum heeft eerste kernraket..... pag. 6
Interview met Mary Zeldenrust..... pag. 8
Financieel overzicht HV..... pag. 16
HOI-lustrum..... pag. 17

Holman over Marion Bloem..... pag. 18
Brieven van lezers..... pag. 20
Boek over waardigheid mens..... pag. 21
Het HV-gebeuren..... pag. 23

schillend interpreteert, dat men verschillende waarden hanteert. Die verschillen werken uit in levendige discussies en daardoor in verdere verdieping van het humanisme. Maar volgens hem moet dat ook heel duidelijk resulteren in standpuntbepalingen.

De opdracht van het HV

Was de eerste vraag naar wat pluriformiteit nou eigenlijk is, bepaald niet eenduidig te beantwoorden door het forum, bij de vraag van voorzitter Arie den Broeder of het HV ook een opdracht heeft als het gaat om humanisering van de samenleving, kwam er meer helderheid in de meningsverschillen.

Men was het nog wel met elkaar eens dat het voor het HV niet zo moeilijk is om mensen te verenigen die instemmen met haar beginselverklaring. Het probleem begint als aan deze beginselen inhoud wordt gegeven door middel van HV-uitspraken over actuele zaken.

Mevrouw Zoutendijk stelde daarbij dat het HV dan ook zeer terughoudend moet zijn als het gaat om het maken van concrete keuzes omdat er vaak andere dan levensbeschouwelijke zaken bij komen kijken. Haar standpunt is dat het HV geen uitspraken moet doen in vraagstukken waar ook de politiek zich mee bezighoudt. Zij vond hier voor een deel Wim van Duyl aan haar zij. Hij pleitte er sterk voor om bij uitspraken van het HV vooral te laten zien welke humanistische waarden er in het geding zijn en dat het doen van concrete uitspraken pas op de tweede plaats komt. Hij legde daarbij vooral nadruk op de verdieping van het humanisme door middel van discussies. Hierdoor kunnen dan de humanistische waarden duidelijk worden die in het geding zijn. Dat kan volgens hem nog wel eens leiden tot verschillende concrete uitwerkingen.

De twee andere forumleden konden hier alles behalve mee instemmen. Zowel Rob Buitenweg als Joost de Vries betoogden dat het HV wel degelijk duidelijke keuzes moet doen omdat het HV zich niet kan onttrekken aan zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het HV vormt volgens hen een maatschappelijke kracht die invloed heeft, ook als het verstek laat gaan.

Wanneer HV-uitspraken

Na de pauze was het de beurt aan het publiek om een duit in het pluriforme zakje te doen. Er was al door de forumleden aan getipt en de eerste vraag lag dan ook voor de hand: waarover mag het HV nou uitspraken doen, en op welk moment moet het Verbond zich als levensbeschouwelijke organisatie niet mengen in maatschappelijke discussies? Waarom wel uitspraken over abortus en niet over kernbewapening?

Hier bleek duidelijk de scheiding der geesten. Rob Buitenweg ziet geen verschil. Zo viel het hem laatstelijk op dat het Verbond gelijk klaar stond om de herinvoering van de bede te veroordelen, terwijl niet werd gerept over de inhoud van de regeringsverklaring: over de voorgenomen verlaging van de uitkeringen of de vergroting van de inko-

Aardig debatje Brinkman-Zoutendijk

Aan het eind van de avond ontspan zich nog een aardig debatje tussen Adelheid Zoutendijk en Piet Brinkman. Deze probeerde een brug te slaan tussen HV en het Trefpunt. Dat ging ongeveer zo.

Brinkman: Wat is voor u precies het levensbeschouwelijke aan het bezit en gebruik van kernwapens?

Zoutendijk: Kernwapens zijn er om onze vrijheid veilig te stellen. Hoe we die veiligheid van de staat willen bewaren, is een zaak van de politiek. Hoe je denkt over het handhaven van je vrijheid is een levensbeschouwelijk aspect. Natuurlijk zijn kernwapens afschuwelijk, maar ze zijn er. We moeten daarom streven naar wapenbeheersing.

Brinkman: Maar de aard van de wapens maakt toch uit?

Zoutendijk: Nee, feitelijk niet. Pijl en boog of kernwapens, het is in wezen allemaal vreselijk.

Brinkman: Maar bij kernwapens is verder leven onmogelijk. Dat is het verschil en dat is nou juist ook het levensbeschouwelijke aspect aan kernwapens. Ik denk dat we het daar over eens zouden kunnen zijn. We moeten uitspre-

ken dat kernwapens verwerpelijk zijn en dat we er naar streven ze de wereld uit te krijgen. Daar zouden we allemaal achter kunnen staan. Alleen hoe dat moet gebeuren, daarover verschillen we van mening.

Zoutendijk: Ja kernwapens de wereld uit, dat zou ik ook dolgraag willen. Maar je moet wel realistisch blijven. Want ook als ze de wereld uit zijn, blijft de kennis bestaan.

Brinkman: Maar levensbeschouwing komt voor realisme. Je moet zeggen wat je waarden zijn en vandaar proberen iets te bereiken.

Arie den Broeder voegde daar aan toe: Is het niet de vraag wat voor gebruik we van onze kennis maken. We kunnen er goede en slechte dingen mee doen. Kernwapens zijn zo vreselijk afschuwelijk dat je er ook zeer veel mensen mee verdelt die helemaal niet hebben gekozen voor het voeren van oorlog. Bereik je dan niet een punt dat je als levensbeschouwelijke organisatie zegt: we kunnen ons niet meer neutraal opstellen tegenover dit soort wapens. De vraag is daarna hoe je die wapens terugdringt.

mensverschillen. Adelheid Zoutendijk stelde daar tegenover dat het HV zich juist moet beperken tot uitspraken over kernzaken die het Verbond raken. De herkenbaarheid van het HV mag volgens haar niet worden opgeofferd aan politieke verschillen van mening. Voor haar ligt de grens met name bij individuele kwesties (zoals abortus). De veiligheid van de staat (en daarmee de kwestie van de kernwapens) is geen individuele zaak.

Joost de Vries stelde dat verdeeldheid binnen een club als het HV geen belemmering mag zijn om tot standpunten te komen. Er moet worden gezorgd voor goede democratische procedures, maar het moet wel leiden tot uitspraken aldus De Vries. Dat zag Wim van Duyl toch heel anders: voor hem wordt de grens bepaald door waar men het met elkaar over eens is. De discussie moet centraal staan, als ook de „bekommerenis om de menselijke situatie” zoals Wim van Duyl het noemde. Hij vreest met name dat de noodzaak om tot een uitspraak te komen de eigenlijke discussie zal vertroebelen. Voor hem staat dus de discussie centraal omdat daar HV-leden tot hun keuze kunnen komen. Uit de zaal kwam daarop de aanvulling dat het HV ook van zijn kant het principe van de scheiding van kerk (c.q. levensbeschouwing) en staat moet eerbiedigen en zich daarom niet in politieke zaken moet mengen. Jan de Leede illustreerde dit door te stellen dat „men geen schoenen moet kopen bij de slaager”. Joost de Vries haakte hier vervolgens op in door op te merken dat het bij zaken als kernbewapening wel degelijk om zuiver menselijke waarden gaat. Omdat hierbij miljoenen mensenlevens in het geding zijn, kun je volgens De Vries duidelijk wel van een humanisti-

sche waarde spreken en dus een uitspraak van het HV verwachten. Volgens hem is het HV juist altijd al zeer politiek bezig: bij alles wat het onderneemt wordt zorgvuldig gekeken hoe een en ander ligt bij met name VVD en PvdA. „Dat geldt zelfs bij het benoemen van hoofdbestuurleden, hier wordt gekeken naar de politieke kleur van kandidaten.” Dit is voor Buitenweg duidelijk partijpolitiek handelen.

U ziet het, er is een rijke pluriformiteit aan meningen in humanistische kring.

Wat is levensbeschouwelijk

Er ontspan zich nog een levendige discussie over wat levensbeschouwelijk genoemd moet worden, en wat niet. Is bijv. het abortusvraagstuk een levensbeschouwelijk probleem dat eigenlijk helemaal niet in de politiek thuis hoort omdat het hier de individuele vrijheid van de mens betreft om er wel of niet voor te kiezen? En is om die reden het vraagstuk van de inkomensverdeling geen levensbeschouwelijk probleem? Adelheid Zoutendijk beantwoordde beide vragen positief, terwijl vragensteller Peter Derkx ook aan inkomensverdeling humanistische waarden koppelde namelijk die van solidariteit en verbondenheid.

Genoeg verschillen van mening op deze avond dus. Er werd ook niets anders verwacht. Verrassend was eigenlijk dat er met elkaar over gepraat kan worden, en dat men elkaar kan blijven verstaan. Dreigementen van uitbanning of uittreding werden niet gehoord. Maar dat hoefde ook eigenlijk niet meer nodig, immers.

Hes van Huizen

(met dank aan Joachim Duyndam)

In 13 jaar miljard mensen erbij

De wereld heeft het afgelopen jaar weer eens de grootste bevolkingsgroei aller tijden meegemaakt, rapporteert het Amerikaanse bureau voor volkstelling. We waren op 30 juni met 4.721.887.000 en, en dat waren 82.077.000 mensen meer dan een jaar eerder. Wat bevolkingsaantal betreft, krijgt de wereld er elke maand een Zwitserland bij. Sinds 1970 is het aantal mensen met meer dan een miljard toegenomen.

De bevolkingsgroei, die in het midden van de jaren zestig nog 2,2 procent per jaar bedroeg, liep terug tot 1,8 procent in de jaren zeventig en bleef op dat niveau ongeveer hangen. Maar omdat hetzelfde percentage elk jaar op meer mensen van toepassing is, wordt de groei van het aantal mensen in absolute aantallen toch weer steeds groter.

De verlaging van de sterftcijfers die in de jaren zestig begon, heeft nu gezorgd voor een groter aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijd. Dat leidt tot meer geboorten, ook al neemt het gemiddelde aantal kinderen per vrouw wat af. Verder hebben betere tellingen aange- toond dat de eerder uit China en Indo- nesie gemelde matiging van de groei- cijfers niet zo uitgesproken was als men dacht. De inspanningen van India om de bevolkingsgroei te beperken, heb- ben de laatste jaren erg weinig verbete- ring te zien gegeven.

In China is de komende jaren een nieuwe geboortengolf te verwachten nu nieuwe wetgeving de mensen toestaat op jongere leeftijd te trouwen. Ook het grote aantal jonge volwas- senen als gevolg van een geboortengolf van twintig jaar geleden zal hier een rol spelen.

Meer dan de helft van de wereldbevol- king woont in de vijf grootste landen: China (1.060 miljoen), India (731 mil- joen), de Sowjet-Unie (272), de Verenig- de Staten (234) en Indonesie (161 miljoen inwoners).

Meeste jongeren tevreden met hun leven

De meeste jongeren (87 percent) zijn wel tevreden met het leven dat zij leiden, maar niet (56 percent) met de maat- schappij. Dit blijkt uit een onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statis- tiek dat jongeren ondervroeg van 13 tot 25 jaar. Van de vierduizend onder- vraagden is slechts twee percent werk- loos, terwijl van de hele groep werken- de jongeren ongeveer 25 percent zonder werk zit.

De zaken waar de jongeren zich zorgen over maken zijn kernbommen, bewape- ning en oorlog. Als het over persoonlij- ke problemen gaat noemt 45 percent de opleiding. Jongens en meisjes hebben

ongeveer dezelfde problemen, behalve als het gaat over ouder worden en dood- gaan. Meisjes maken zich daar vaker zorgen over (35 percent) dan jongens (21 percent).

(advertentie)

Slecht geheugen?

VERGEET
NOOIT
MEER

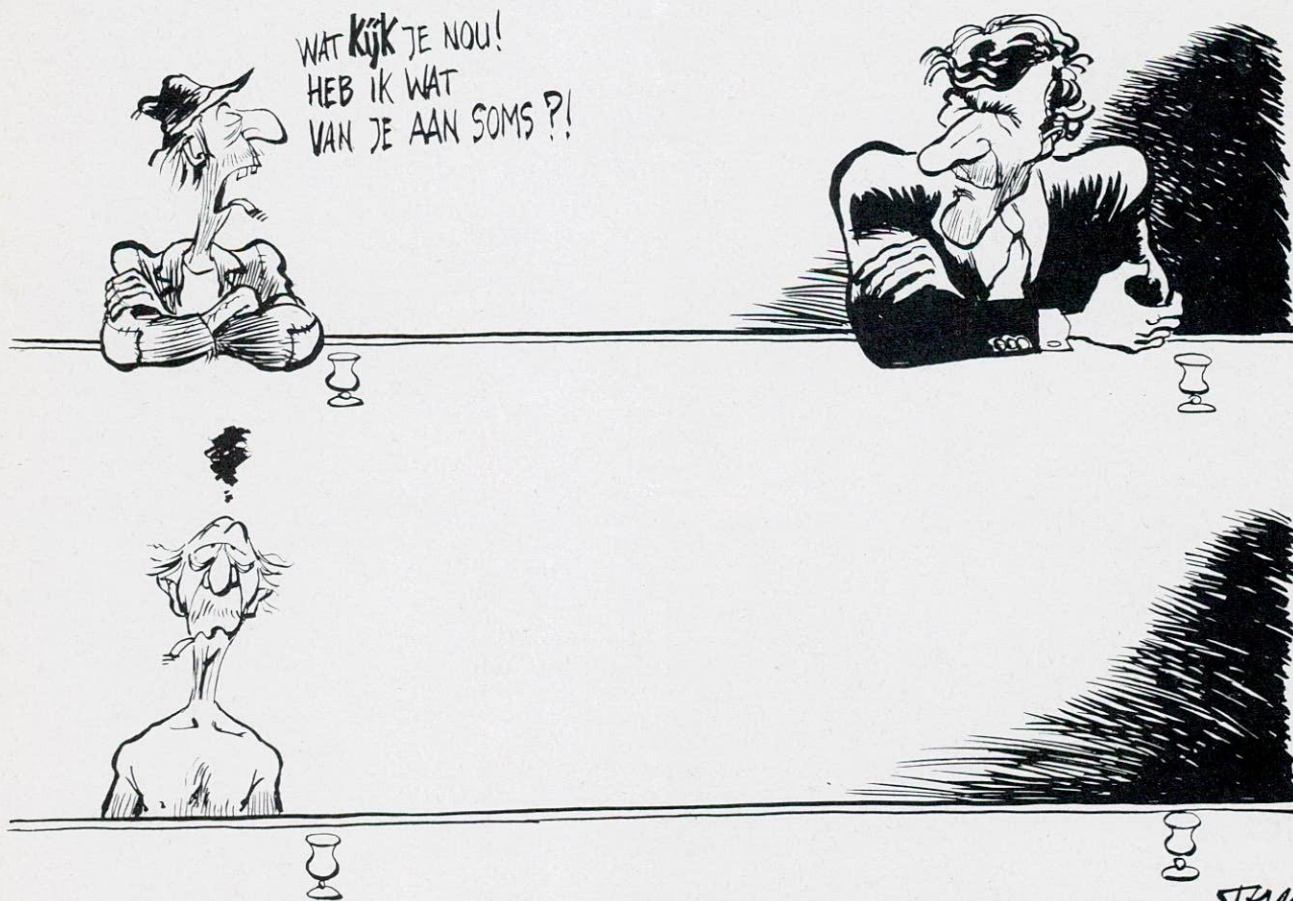
namen, gezichten, adressen, getallen, data, afspraken enz. door onze unieke cursus voor succesvolle geheugentraining!

Ontdek het geheim van een ijzersterk geheugen en hoe u o.a. vreemde talen in een recordtijd kunt leren. Vraag uitvoerige informatie

Bon voor GRATIS prospectus!

Naam en adres: HU

Sturen zonder postzegel aan:
Memoschool, Antwoordnr. 465
2060 VE BLOEMENDAAL

Voor promotie van projekt „De motor achter de bewapening”

HV-GEMEENSCHAP BUSSUM STELT EERSTE KERNRAKET OP

Een woensdag in oktober, tien uur 's morgens. De ochtendspits is net voorbij in het centrum van Bussum. Slaperiglijkende mensen lopen door de winkelstraten. Plotseling komt er een motoragent met zwaai- en knipperlichten aanrijden. Achter hem verschijnt langzaam een trailer, met daarop een tien meter lange Pershing-raket. Verbaasd blijft het winkelend publiek staan. Die eerste raketten zouden toch pas op z'n vroegst in december naar Europa komen. . .

De „Pershing” blijkt bij nadere beschouwing 'n waarheidsgetrouwe kopie van polyester te zijn. De HV-gemeenschap Naarden-Bussum heeft de raket van de VPRO geleend, om zo de aandacht te vestigen op de door haar georganiseerde diskussieavonden onder het motto „De motor achter de bewapening”. Op die avonden wordt de wapenproductie onder de loep genomen. Gedurende die tijd staat de vervaarlijk echt ogende raket opgesteld in het centrum van Bussum. Cher Turèl, koördinator van dit projekt, vertelt maar al te graag over het doel van deze avonden, hij hoopt dat door middel van veel publiciteit enige honderden mensen deze groot opgezette manifestatie zullen bezoeken.

„Wij willen op deze avonden de mensen zo objectief mogelijk informeren over de processen die de bewapeningswedloop in stand houden. Het is van groot belang dat mensen inzicht krijgen in het productieproces van de bewapening. Want de kruisraketten waar we nu tegen demonstreren, zijn al tien jaar geleden op de tekenafel ontworpen. Men had veel eerder tegen deze raketten moeten demonstreren. Want als de Pershings en Tomahawks niet naar Nederland komen, worden ze wel ergens anders neergezet. Met demonstraties verander je niets aan het feit dat die raketten al bestaan. Daarom willen we

op die drie instructieve avonden bekijken hoe we invloed kunnen uitoefenen op de fundamenteën van het bewapeningsproces: de productie van wapens.”

Bewapening bijna autonoom proces

Op elk van de drie avonden in 't Spant in Bussum wordt een ander thema behandeld. Op maandag 24 oktober stond de vraag „Wie is de gangmaker van het bewapeningsproces” centraal.

Turèl hierover: „Het vreemde is dat er

geen gangmaker van het bewapeningsproces is aan te wijzen. Het is één groot raderwerk dat zichzelf in beweging houdt. Wel zijn er binnen dat raderwerk drie „hoofdraderen” aan te wijzen, namelijk de industrie, het militair apparaat en de politiek. Er wordt voortdurend wetenschappelijk onderzoek gedaan, gewoon uit nieuwsgierigheid. Het militair apparaat houdt de wetenschappelijke ontwikkelingen nauwlettend in de gaten. Militairen zijn voortdurend op zoek naar nieuw speelgoed voor hun generaals. Als ze iets nieuws gevonden hebben, wordt het door de militaire industrie in productie geno-

De raket rijdt Bussum binnen. Rechts Cher Turèl.

men. De politici hoeven de productie ervan alleen maar goed te keuren en te financieren.

Er is daardoor eigenlijk geen werkelijke gangmaker aan te wijzen. Wetenschappers doen gewoon hun werk zonder het direkte doel om nieuwe wapensystemen te ontwikkelen. Militairen gebruiken de resultaten van wetenschappelijk onderzoek omdat die resultaten er nu eenmaal zijn en politici keuren de productie ervan meestal goed omdat er nu eenmaal een leger is dat wapens nodig heeft. En in dit stadium van het bewapeningsproces klinkt er nog geen protest vanuit de bevolking, omdat men geen enkel inzicht heeft in dit proces. En daar draaide het die eerste instructieavond nu juist om."

Om aandacht te vestigen op het verloop van het bewapeningsproces staat in de zaal een houten raderwerk opgesteld, met drie grote raderen (Industrie, militair, politiek). Aan welk van de wielen je ook draait, de anderen draaien direct mee. Tussen deze drie grote raderen zit echter nog een klein radertje: het rader-tje van de bevolking, dat ook meedraait in het bewapeningsproces. Als dat kleine wiel-tje uit het raderwerk wordt gehaald, staat alles stil. Turél: Hiermee willen we duidelijk maken dat het bewapeningsproces een bijna zelfstandig verlopend proces is. *Bijna*, want de publieke opinie kan wel degelijk een grote invloed op het bewapeningsproces hebben".

Grote rol publieke opinie

Wat is er aan bewapening voor handen en hoe werkt een ontwapeningskonferentie? Op deze vragen probeert men tijdens de tweede avond, die wordt ingeleid door Generaal b.d. Von Meyenfelt, een antwoord te geven. In een rollenspel laat men zien hoe een ontwapeningskonferentie in zijn werk gaat en wat voor invloeden daarbij meespelen. Deze "invloeden" worden uitgebeeld door soufleurs die zich duidelijk zichtbaar achter de onderhandelaars opstellen. Tijdens de laatste instructieavond wordt bekeken wat de rol van de publieke opinie is in het bewapeningsproces.

Turél: de rol van de publieke opinie moet niet worden onderschat. Na de vorige anti-kernwapendemonstratie op 21 november '81 hadden veel mensen een forse kater. Ze hadden zich de blubber gedemonstreerd en het leek erop dat politiek Den Haag zich nergens iets van aantrok. Maar volgens oud-minister van wetenschapsbeleid Trip, die de derde avond zal inleiden, is de rol van de publieke opinie juist zeer groot. Volgens hem rotzooien de politici in de Tweede Kamer maar wat aan, en is de publieke opinie het enige serieuze tegenwicht. De enige faktor die ervoor kan zorgen dat de raketten hier niet komen."

Publiciteitscampagne

Om bekendheid te geven aan het project, waar aan vijftien plaatselijke organisaties meewerken, is de HV-werkgroep een grootscheepse publiciteits-

kampagne gestart. Overal in Bussum hangen affiches met aankondigingen van de be- en ontwapeningsbijeenkomsten. Verder worden er folders, stencils en persberichten verspreid. Op de derde avond zal de Wereldomroep aanwezig zijn om een radio-uitzending te verzorgen. Ook is de HV-werkgroep een "ingezonden-brievenreeks" gestart. Om de vijf dagen stuurt één van de medewerkers een ingezonden brief over be- en ontwapening naar de Gooi- en Eemlander.

Politie-eskorte voor raket

De grote blikvanger van de actie is de tien meter lange Pershing II raket, die tijdens de instructieavonden in het centrum van Bussum is opgesteld. Het vervoer van de raket van de VPRO-studio in Hilversum naar het centrum van Bussum leverde geen problemen op. Integendeel zelfs. De motoragenten die de trailer eskorteerden, amuseerden zich kostelijk. Bij de gemeentegrens Hilversum-Bussum moesten de agenten zelfs van plaats verwisselen. De Bussumse agent vond dat hij in zijn gemeente voorop mocht rijden.

Vraag is echter of de bevolking van Bussum het ook zo leuk zal vinden om een bijna echte raket rijk te zijn. Turél daarover: "De raket zal zeker bij veel mensen agressie oproepen. Als je in Bussum stencils uitdeelt voor Amnesty International ben je al een "vuile kommunist". Maar als ik de keuze zou hebben tussen een vredesduif en deze raket zou ik toch voor de Pershing kiezen. Deze herfst staat immers in het teken van de kruisraketten. Daar wil ik de mensen mee konfronteren. Ik wil ze de raket onder hun neus duwen en zeggen: hier heb je zo'n ding. Nu is ie nog maar van polyester, maar straks is het een echte.

Het is niet de eerste keer dat de HV-groep Naarden/Bussum zo'n omvangrijk thema-project organiseert. Vorig jaar organiseerde deze HV-groep drie avonden over fascisme in de Raadhuis-kelder van het gemeentehuis in Bussum.

Turél: "Tot 1982 hielden we alleen kleine humanistische bijeenkomsten over "Plantebakken en humanistische ethiek" of soortgelijke onzin-onderwerpen. Een keer of acht per jaar organiseerden we een bijeenkomst, en we waren al blij als er tien geïnteresseerden kwamen opdaven. Vorig jaar hielden we voor het eerst thema-avonden, met als onderwerp het fascisme. Tot onze grote verbazing kwamen er meer dan honderd mensen per avond. Ook werden er door het Humanistisch Verbond zeven radio-uitzendingen van dertig minuten gemaakt en enkele brochures uitgegeven. We hebben toen het comité anti-fascisme Naarden/Bussum opgericht."

Eric de Kluis

Drie avonden "De motor achter de bewapening". De eerste avond is reeds geweest (24 oktober), de twee andere vinden plaats op 9 en 23 november in 't Spant in Bussum. De toegang bedraagt slechts f 2,50. Iedereen is welkom.

GEHECHT

Niet geheel gerust ging ik naar de man toe. Maar ik wilde hem per sé spreken. Hij had immers de man goed gekend wiens biografie ik aan 't schrijven ben. Hij had hem leren kennen in de tijd dat ze samen in een concentratiekamp zaten. Ik heb al vaak ondervonden dat H. Wielek zo verschrikkelijk gelijk had met zijn boek "De oorlog die Hitler won . . .". Juist als het over een concentratiekamp gaat, wordt duidelijk hoeveel slachtoffers er nog steeds zijn.

Aanvankelijk leek mijn vrees niet bewaarheid te worden. Er kwam boeiende en illustratieve informatie los over de persoon wiens levensverhaal ik aan het schrijven ben. Maar toen kwam plotse-ling die omkeer in het gesprek. Het begon met een ogenschijnlijk onschuldige zin: "Mijn herinneringen zijn nog heel levend aan hem, omdat ik me aan hem had gehecht".

Dat leek me voor het leven in een concentratiekamp van groot belang en daarom opperde ik dat het zeker een fijna herinnering was. Maar dat was niet waar. Want: "Ik had me voorgenomen me nergens aan te hechten. Niet aan een stuk papier dat voor warmte op mijn lichaam kon zorgen. Niet aan eten, daarom gaf ik wel eens eten terug, omdat het me niet smaakte zei ik dan. Wie ergens aan gehecht raakt maakt zichzelf kwetsbaar. Het kan namelijk worden afgepakt. Of daar kan mee worden bedreigd. Daarom vond ik het afschuwelijk dat ik aan deze bijzondere man gehecht raakte. Mijn sterkste wapen om te overleven ging verloren. Ik had me kwetsbaar gemaakt."

Dit was dus de oorlog die Hitler van hem had gewonnen. Om te kunnen overleven had hij zichzelf afgeleerd om zich aan mensen te hechten. Zou hij dát ooit weer hebben afgeleerd?

Op welk moment moet je jezelf er toe brengen je niet meer aan mensen te hechten? Geldt het voor deze tijd met zijn groeiende dreiging van werkloosheid en financiële achteruitgang? Is solidariteit met de afvallers in de samenleving misschien een gevaarlijke vorm van gehechtheid aan het worden? Is de drang tot overleven de grondslag van het IK-tijdperk? Het ieder voor zich en . . . ja wie eigenlijk voor ons allen? Zullen we straks net als mijn gesprekspartner nu, gaan zeggen dat we bijna niet konden overleven, omdat we ons aan onze medemens hadden gehecht?

Johan S. Wijne

Mary Zeldenrust: Leven met kanker

VOORBEREIDING OP DE DOOD MAAR ÓÓK GENIETEN VAN HET LEVEN

door Bert Boelaars

Vijfentwintig jaar geleden richtte Mary Zeldenrust-Noordanus het Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek (IPM) op. Het is een bureau dat voor de overheid en het bedrijfsleven marktstudies verricht. In juni legde mevrouw Zeldenrust haar werk als directrice neer. Maar niet dan nadat zij maandenlang aan het jubileumonderzoek van „haar” IPM had gewerkt: een onderzoek naar de beleving van de toekomst door mensen die plotseling een ernstige ziekte of ongeval is overkomen. Een onderzoek ook, waar de onderzoekster zich wel heel goed kan inleven, want sinds anderhalf jaar weet de nu 55-jarige mevrouw Zeldenrust dat zij een ernstige vorm van kanker heeft. Haar overlevingskans is tien procent zeggen de doktoren. „Maar”, zo merkt zij tijdens het interview op, „ik heb me voorgenomen tot die tien procent te behoren.” In dit uitgebreide interview wisselen persoonlijke ervaringen en onderzoeksresultaten elkaar af en zijn soms identiek.

Tijdens haar vakantie in Frankrijk hebben huisgenoten het vertrek een opknappbeurt gegeven. Het is een heel licht interieur geworden, waar ze zichtbaar mee ingenomen is. Ze ziet er goed uit. Bij de laatste controle heeft de specialist geen verdere achteruitgang gekonstateerd. We praten heel wat af. Over het onderzoek, maar ook over haar zelf.

Ik de ideale kankerpatiënte? Ik probeer het taboe rondom kanker te doorbreken, het vergaande pessimisme terug te draaien. Dat is voor mij een zingeving aan mijn ziekte

Ja, het onderzoek heeft een hele bijzondere betekenis voor mij. Het is een belangrijke invulling van mijn toekomst geworden. Toen ik vorig jaar uit het ziekenhuis kwam, kon ik aan niets anders dan aan kanker denken. De toekomst lag voor mij niet verder dan de dag van morgen. Daarna was het leeg. Het IPM-onderzoek bracht me weer vooruit, het heeft me over die leegte heen geholpen.

U heeft veel energie in dat onderzoek gestoken. Hoe heeft U het opgezet?

„Ik heb eerst met alle mogelijke mensen gepraat die meer ervaring op dit gebied hadden dan ik. Zo kwam ik in contact met de afdeling algemene ziekten van de medische fakulteit aan de Erasmusuniversiteit. Daar bleek een groep mensen bezig te zijn in dezelfde denktrant als ik, namelijk aandacht voor de beleevingskant van ziekten. Hoe ga je met ziek zijn om, hoe beïnvloedt het je persoonlijkheid en je toekomstperspektief. Dus dat klikte en we zijn gaan samenwerken. We hebben toen huisartsen aangeschreven en gevraagd of zij ons in contact wilde brengen met mensen die in de afgelopen twee jaar zo'n ernstige confrontatie hadden gehad.

Invloed op ziekte

Ik was een beetje benauwd om het onderzoek te beperken tot kankerpatiënten, omdat het teveel een stempel van mij zou kunnen krijgen. Bovendien dacht ik: je moet die kanker er niet uitschrijven, alsof dat nou de confrontatie is. Dus daarom zijn er andere groepen bij betrokken. In het begin heb ik zelfs nog overwogen om een groep werklozen erbij te nemen. Ik dacht, dat is ook een confrontatie die je toekomst verandert. En we hebben overwogen om de partners van mensen die met ernstige ziekte waren geconfronteerd, erbij te betrekken. Maar ja, op een gegeven moment moet je een beperking aubrengeven eenvoudig uit financiële en tijdsoverwegingen.

Er is ook een grote enquête gehouden, wat is daar uit gekomen?

Een van de meest opvallende dingen vind ik, dat een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking stellig van mening is dat je zelf het nodige kunt doen aan het voorkomen van een ernstige ziekte. En ook dat een grote meerderheid van mening is dat je invloed kunt uitoefenen op het ziekteproces, als het

eenmaal zover is gekomen. Maar als je de mensen vraagt hoe je dat dan doet, komt er ontzettend weinig uit de bus.

Dat is ook mijn persoonlijke ervaring geweest. Toen ik zelf met kanker werd geconfronteerd, waren er veel mensen die iets bemoedigends wilden zeggen. In de eerste plaats waren er legio mensen, die allemaal een oude tante hadden die op haar veertigste was geopeerd en nu op haar tachtigste nog steeds zeer levend was. Ik werd er alleen maar giftig van. Op een gegeven moment dacht ik: ik kan wel het hele huis vullen met van die oude tantes, maar wat heb ik eraan.

De tweede bemoedigende opmerking was dat mensen zeiden van *Mary*, je moet er wel tegen vechten.

Ik zei dan braaf ja, maar dacht tegelijk: ja hóe? Er tegen vechten, wat betekent dat? En verder krijg je hele ladingen diëten aangeraden, variërend van laurierdrop eten tot vasten. Of het dragen van een hoed in Frankrijk. En ik kreeg ook bijbels of bijbelteksten toegestuurd van mensen die vonden dat ik het geloof te weinig aan bod liet komen. Maar ik ben niet gelovig op de kerkelijke manier. Je zou kunnen zeggen, wat ik nu sterk beleef is een verbondenheid met een groter geheel, hoe vaag dat ook klinkt. Ik zeg weleens: ik zit in die boom aan de overkant, en als ik dood ga, groeit die boom door. Dat vind ik wel een religieus besef, dus in die zin ben ik gelovig. Voelen dat je deel uitmaakt van een groter geheel, verbondenheid met de natuur.

Het aardige vond ik wel het gebaar dat mensen maakten, ze doen iets voor je. Dat ze zo'n boek voor je in een envelop stoppen en je adres opzoeken, dat ze er postzegels opplakken.

Oriëntatie op de toekomst

Maar al die zaken waar mensen mee aankwamen, die hebben U niet echt verder geholpen?

Nee, twee dingen hebben mij verder geholpen. Het ene bedacht ik zelf en het andere haalde ik uit een boek. Wat ik zelf bedacht was de oriëntatie op de toekomst. Ik leefde sterk bij de dag en genoot zoveel mogelijk van alle dingen die prachtig zijn. Dat laatste doe ik nog. Maar op een gegeven moment dacht ik wel: als je maar bij de dag blijft leven, dan leef je vast niet lang. Je moet ergens een toekomst maken voor jezelf, je moet je leven in gedachten niet laten ophouden bij morgen. Maar ja, hoe? Ik heb een parallel gemaakt met de oefen-

ningen die ik deed om mijn arm weer goed te kunnen gebruiken. Ik probeerde elke dag een stukje hoger aan de muur te tikken en bracht daar gekleurde punaises aan, om mezelf aan te moedigen. Van kijk, je bent weer een stukje verder gekomen.

Toen dacht ik: met de tijd moet ik eigenlijk hetzelfde doen. Aldoor een stukje verder. Dus probeer nou eerst maar een plannetje voor morgen te maken. Nou, dat lukt wel. En daarna, probeer een plannetje te maken voor over een week. Heel geleidelijk heb ik die periodes verlengd. Ik kwam tot aan een plannetje voor over drie maanden. Dat moest dan ook wel een erg leuk plannetje zijn, want ik moest voor mijn gevoel een hele lange tijd overbruggen.

In dat schema paste op een gegeven moment ook het plan van dat onderzoek en het kongres.

Verbeelding van het naderende einde

Het andere wat me heeft geholpen was het boek 'Op weg naar herstel' van Simonton. Dat gaat over de eigen invloed op het ziekteproces, en met name de invloed op de kwaliteit van het leven. Er wordt ook wel wat gezegd over een mogelijke verlenging, maar het aksent ligt toch op beïnvloeding van de kwaliteit van je leven. Simonton beschrijft een aantal technieken. Of die nou voor iedereen zo praktisch zijn, weet ik niet, maar ze gaven mij een handvat. Bijvoorbeeld de ontspanningstechnieken. Ontspanning is natuurlijk sowieso al heel nuttig. Vanuit die ontspanning ga je je voorstellen hoe de gezonde afweermechanismen van je lichaam, bijvoorbeeld je witte bloedlichaampjes, die kankercellen te lijf gaan. De nadruk ligt op het voorstellen van kankercellen als zwakke, wat in de war zijnde cellen. Je hebt een heel sterk leger van witte bloedlichaampjes en die gaan in de vernietigingsslag. Dat is één van de technieken.

Ik vond het wel moeilijk, want ik ben altijd met woorden bezig. Maar het heeft me toch een eind op weg geholpen. Daarnaast zijn er ook technieken voor pijnbestrijding. Wat mij vooral heeft geholpen, was de verbeelding van het naderende einde. Het je voorstellen van je eigen ziekbed, waarbij je steeds zieker en zieker wordt. Beleef het maar. En stel dan je eigen sterfbed voor. Wie zijn er om je heen, hoe kijken

Mijn grote angst is niet om dood te gaan. Nee, mijn angst ligt in de aftakeling. Maar ook dat kun je met een zekere „stijl” doen. Ook dan kun je iets voor mensen blijven betekenen

ze, hoe voelen ze, wat zeggen ze? En dan fantaseren naar je eigen begrafenis of krematie: wie zijn daar en hoe zijn die mensen? Dit was geen eenvoudige opgave. De tranen liepen er ook bij over de wangen. Maar wat mij hielp was toen ik op een gegeven moment merkte: mijn grote angst is niet om dood te gaan, nee mijn grote angst ligt in de aftakeling. Toen ik dat wist, kon ik iets doen om dat probleem te verwerken. En hoe dan? Ik ben me gaan realiseren dat ondanks alle ellende je dat aftakelen ook nog op je eigen manier kunt doen. Dat het ook met een zekere „stijl” kan. Natuurlijk is het vervelend als er een moment komt dat je op de pot gezet moet worden. Maar je kunt een aardig mens zijn die op de pot gezet wordt, of een sekreet. En als je er dan voor kiest om als aardig mens op de pot gezet te worden, dan doe je dat dus in je eigen stijl. Je kunt je realiseren dat je, ook in die situatie, iets voor mensen kunt betekenen.

Nou ben ik altijd een nogal eigenwijs rondbenertje geweest, maar ik ben gaan beseffen dat als er mensen om je heen zijn die je volkomen kunt vertrouwen en die je graag willen verzorgen, dan moet je niet eindeloos blijven sputteren tegen die afhankelijkheid. Dan moet je die mensen die zorg gunnen, hoe zwaar die ook kan worden en misschien zelfs te zwaar. De grens lijkt me moeilijk te bepalen. Maar als je als

maar sputtert over je eigen zelfstandigheid die je moet behouden, dan ontneem je een ander ook iets.

Angst voor aftakeling

Geldt dit ook wanneer je niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk aftakelt?

Ik moet zeggen dat dat de angst is die is overgebleven. Bij geestelijk achteruitgaan denk ik dat het ook geldt, al kan er een moment komen dat je knettergek wordt. En dit is één van de eerste dingen geweest die ik met mijn naasten heb besproken. Ik dacht: als ik gek wordt, kan ik niet meer zelf beslissen. Ik heb gezegd: dan verwacht ik van jullie dat jullie beslissen. En dat jullie zorgen dat er een eind aan komt. Ik vind, dat je dan niets meer hebt te bieden. Dan staat er niets meer tegenover die zorg die anderen je geven.

In één van de interviews die onlangs met je zijn gehouden, heb je over euthanasie gezegd: dat is een discussiepunt voor gezonde mensen; dat houd je niet bezig als je zo ziek bent.

Ik heb toen bedoeld te zeggen: gezonde mensen praten op een heel andere manier over euthanasie dan mensen die ernstig ziek zijn. Je hoort mensen vaak zeggen: als dit niet meer kan of als dat niet meer kan, dan hoeft het voor mij niet meer. Dan moet dat spuitje of dat

pilletje maar komen. Maar dan komt dat moment, en dan willen ze helemaal geen spuitje of pilletje. Dus die normen verschuiven voortdurend.

Ik heb dat van heel nabij meegemaakt met een vriendin die hier is gestorven en die iedere keer een stapje verder ging. Ook eerst zei van: kaal worden, dat wil ik niet. Dus chemotherapie, dat slik ik gewoon niet. Toen het aan de orde was, slikte ze het wel en bestelde een pruik. De volgende stap was: als ik niet meer mezelf kan redden, dan hoeft het niet meer. Maar op het moment dat ze in de rolstoel zat, waren er andere dingen die voor haar de kwaliteit bepaalden. En dit heeft gegolden tot de laatste dag van haar leven.

Het is dus niet een opmerking tégen euthanasie geweest, want ik heb erbij gezegd: het moet altijd mogelijk zijn. En daarom was het één van de eerste dingen die ik ook zelf wilde regelen. Op welk moment het aan de orde zal zijn, dat weet ik natuurlijk nog niet, maar belangrijk is dat ik weet dat het kan.

Reis in de fantasie

Ik heb straks gezegd dat ook het voorstellen van je eigen sterfbed en begrafenis of krematie betekenis heeft. Op die manier kom je tot de ontdekking welke relaties iets onafs hebben, wat je nog dwars zit en wat je verdriet doet. Op het moment dat je met die fantasie ophoudt, weet je: ik ben nog in leven en kan dus nog iets doen. Vervolgens gaat die fantasie verder met, ja, bedenken dat je de ruimte ingaat of in de tijd reist, en je dan bedenken hoe je eruit ziet, hoe je bent, wat je doet en wat voor mensen je om je heen hebt. Ik kwam in die fantasie tot de ontdekking dat ik een heel ander leven leidde, daar in die ruimte, dan ik nu geleid heb. Ik woonde buiten, ik schilderde, ik kwam nooit op een kantoor, ik banjerde maar een beetje rond. Ja, sterk de nadruk op het genieten. Ik was ook heel vrolijk in die fantasie, terwijl ik over het algemeen

SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK KONFRONTATIE EN TOEKOMST-PERSPEKTIEF

Het onderzoek omvatte een uitgebreide literatuurstudie, vraaggesprekken met patiënten en artsen, en een omvangrijke publieksenquête. De uitvoering lag in handen van het Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek en de afdeling algemene ziekteleer van de Erasmusuniversiteit te Rotterdam.

Foto: Corinne Noordenbos

niet zo vrolijk ben. Maar dit geeft je de aanwijzing: kijk, hier zitten kanten van jezelf waar je niet genoeg mee gedaan hebt, nu heb je de tijd nog.

Ik heb in een lezing Kübler-Ross eens horen praten over de zegen van kanker. Toen dacht ik nou nou, dat gaat mij een tikkie ver! Maar ze bedoelde ermee, als je kanker krijgt dan heb je nog tijd. Ik zei vroeger altijd: een hartinfarkt, dat lijkt me een mooie dood. Pats boem, afgelopen. Nu denk ik: ik ben blij dat ik geen hartinfarkt heb gekregen. Ik vind het helemaal geen mooie dood. Je hebt geen tijd om afscheid te nemen, om dingen af te ronden.

Maar bent U dan nu voortdurend aan het afscheid nemen?

Dat is moeilijk uit te leggen. Ik noem het voor mezelf m'n tweesporenbeleid. Aan de ene kant ben ik sterk bezig met in leven willen blijven en ervan genieten. Maar tegelijkertijd ben ik bezig met afronden en mijzelf voorbereiden op doodgaan. Ik heb een periode gehad dat die twee dingen elkaar niet verdroegen. Het merkwaardige is, op een gegeven moment klapt de twee dingen samen. In leven willen blijven en genieten, en afscheid nemen, dat werd hetzelfde. Ik kan het moeilijk uitleggen, maar zo heb ik het wel ervaren.

Zelf beslissing nemen

Even terug naar het onderzoek. We hebben het gehad over de publieksenquête, het tweede onderdeel van het onderzoek was een literatuurstudie over omgaan met kanker. U heeft daarvoor 195 boeken doorgenomen. Kwam daaruit hetzelfde naar voren als wat U zelf heeft ervaren of zijn er ook andere methoden en hulpmiddelen in psychisch opzicht denkbaar?

Omgaan met kanker is heel individueel bepaald. Alleen al dat reiken naar de toekomst heeft alle mogelijke invullingen. Bijvoorbeeld iemand die zegt: ik wil meemaken dat mijn kleinkind zo en

Psychische factoren dragen bij tot het krijgen van kanker. Deze mededeling roept bij veel mensen weerstanden op. Zo van: heb ik kanker, krijg ik nog een trap na ook

zo oud is, ik wil de bruiloft van mijn dochter meemaken, ik wil meemaken dat ons huis af is. Wat heel duidelijk blijkt is dat het bewust nemen van eigen beslissingen een gunstige invloed heeft. Dus bijvoorbeeld niet zomaar een of andere operatie of therapie over je heen laten komen omdat de dokter het zegt. Je moet zelf de beslissing nemen welke therapie je wilt. Het merkwaardige is dat de bijwerkingen dan ook geringer zijn. En ik denk weleens dat als iemand zou zeggen: ik ga een kwartier per dag op mijn hoofd staan want dat helpt, dat het dan ook helpt. Omdat het een eigen beslissing is; dit doe ik eraan.

Mij heeft bijvoorbeeld erg goed gedaan dat ik ben gaan zwemmen. Ik heb m'n hele leven een pesthekel aan zwemmen gehad, maar ik dacht: ik moet dat lijf een beetje in konditie houden. De eerste keer dat ik ging kon ik 25 meter zwemmen, dat heb ik opgevoerd tot 500 meter per dag. En zo heb ik nu een wandelprogramma, waarin ik de afstand opvoer. Ik denk dat dat lijfelijk goed doet, maar het meest belangrijke is dat je er zelf achter staat. En sommigen zeggen dan dat je daardoor langer leeft.

Ik ben wel een beetje benauwd dat het aksept zo komt te liggen op dat verlenen van het leven. Dat moeten we niet doen. Mensen kunnen het ook wel laten afweten omdat ze eigenlijk gewoon dood willen gaan. Omdat hun leven

klaar is, of omdat ze het niet meer zien zitten.

Geen spijt

Welke boeken in die literatuurstudie vond U het meest belangrijk?

Dat waren een paar oudere boeken: 'Le Shan en Grossarth-Maticek, een aantal onderzoeken van Bahnson en een aantal van Greer.

Eén van de problemen is altijd dat die onderzoeken vooral zijn gericht op de vraag of er factoren zijn die leiden tot het krijgen van kanker. Dat wordt dan onderzocht op het moment dat de kanker al is gekonstateerd en dan valt natuurlijk van alles in te vullen en te verzinnen.

Er zijn maar een paar onderzoeken geweest met voorspellende waarde. En die wijzen allemaal in dezelfde richting. Namelijk dat psychische factoren bijdragen aan het krijgen van kanker. Die mededeling roept bij veel mensen weerstanden op. Ik heb dat gevoel zelf ook gehad: heb ik kanker, krijg ik nog een trap na ook. Ik heb in het onderzoek ook mensen getroffen die zeiden: ik heb zo m'n best gedaan, en nou heb ik toch uitzaaiingen gekregen; ik heb er zeker niet hard genoeg aan gewerkt. Dat is een absurde redenering. Ik kan het me goed voorstellen, maar de redenering deugt niet. Psychische factoren werken mee bij alles, dus ook bij kanker. Maar

Resultaten van de publieksenquête

In een representatieve steekproef zijn mensen ondervraagd over de eigen invloed op ziek zijn en beter worden bij ernstige ziekten.

Bijna tweederde van de Nederlanders meent dat de eigen leefwijze kan bijdragen aan het voorkomen van ernstige ziekten, zoals hart- en vaatziekten, kanker, multiple sclerose (MS) en suikerziekte. Men denkt daarbij in het algemeen aan: niet roken, gezonde voeding, lichaamsbeweging en voldoende nachtrust. Minder aan psychische factoren. Wanneer echter wordt gevraagd hoe men één bepaalde ziekte zou kunnen voorkomen, dan blijkt de concrete informatie over wat men zou kunnen doen gering te zijn. Vooral bij kanker en multiple sclerose geldt dat.

Driekwart van de Nederlanders is verder van mening dat mensen met ernsti-

ge ziekten zelf het ziekteproces kunnen beïnvloeden. Bovendien is 82 procent van mening dat de „wil om te leven“ een ziekte gunstig kan beïnvloeden; van hen heeft 65 procent ook voorbeelden daarvan gezien in de eigen omgeving.

Er blijkt een groot vertrouwen in de mogelijkheden van psychische invloed, die men echter niet weet te konkretiseren. Men weet dus niet welke middelen kunnen worden aangewend.

Konklusies van de literatuurstudie

Eén van de bevindingen uit de literatuurstudie is dat kankerpatiënten die naast de medische therapie ook van psychotherapie gebruik maakten, over het algemeen aanzienlijk langer leefden dan patiënten zonder psychotherapie. Mevrouw Zeldenrust: „De bewijskracht daarvan is natuurlijk twijfelach-

tig. Wie het niet wil horen, kan altijd zeggen dat de patiënten zichzelf voor de therapie selekteerden en er dus wellicht op de één of andere manier toch al beter aan toe waren dan hun medepatiënten die geen therapie wilden. Het is zelfs mogelijk om van een placebo-effekt te spreken, maar doet dat eigenlijk terzake? Is een placebo-effekt niet een fraai voorbeeld van de invloed van de geest op het lichaam?“

De interviews

Tijdens het onderzoek zijn diepgaande gesprekken gehouden met vier categorieën patiënten: mensen met kanker, met een hartafwijking, met multiple sclerose en mensen die een ernstig verkeersongeluk hebben gehad met als gevolg blijvende invaliditeit.

Centraal stond de vraag: hoe kijk je tegen het leven en de toekomst aan als je zoiets ergs is overkomen? Hoewel ieder weer op een eigen manier reageerde,

Ik ben wel een beetje benauwd dat het aksent te sterk komt te liggen op het verlengen van het leven. Sommige mensen willen gewoon doodgaan. Hun leven is af

waar gaat het om? Je maakt in je leven een hoeveelheid keuzes. Een aantal keuzes maak je bewust, een ander aantal – die kun je wel keuzes noemen, maar dat is meer een patroon waar je in groeit. Je kunt bezig zijn met alle mogelijke bewustwordingsprocessen, maar je wordt niet alleen daardoor gestuurd. Er zijn ook allerlei invloeden uit je omgeving. Nou kun je een mens wel eindeloos verantwoordelijkheid geven voor zijn eigen leven, voor zijn eigen keuzes, zijn eigen gezondheid en zijn eigen ziekte, maar dat neemt niet weg dat je in de loop van je leven keuzes maakt en dingen doet die op dat moment bij jou passen. En dan kun je in mijn ogen niet praten van schuld. Dat is een reactie op het moment dat je bent veranderd, er anders over denkt en andere inzichten hebt gekregen. Maar op dat moment ben je ook een ander mens die andere mogelijkheden heeft.

Als je me nu zou vragen mijn leven over te doen – ik moet er trouwens niet aan denken – dan zou ik het anders doen, als ik dezelfde kennis had die ik nu heb. Maar die had ik toen niet! Ik heb keuzes gemaakt, met plezier, die toen bij mij pasten.

Vandaar dat ik kan zeggen: ik wil nu anders leven, maar ik heb geen spijt over het leven dat ik heb geleid. Ik heb trouwens nog nooit gezien dat er uit spijt iets leuks is voortgekomen.

Dit relativeert natuurlijk wel wat u nu aan het doen bent. Want het zou best kunnen zijn dat u over twee jaar, terugkijkend, zult moeten constateren: ik had het misschien toch weer anders moeten doen.

Ja maar dat moeten is er niet. Je had het anders kunnen doen, maar je kunt ook zeggen: ik had het niet anders kunnen doen, want ik ben op dit moment die ik nu ben. En ik vind dan het belangrijkste dat wat je doet, dat je dat met overtuiging doet. Ik ben wie ik ben en ik doe wat ik doe, daar sta ik achter.

Aksepteren wat je grenzen zijn?

Maar dus ook gebruik maken van wat je mogelijkheden zijn. En ik moet zeggen dat ik dat van erg veel patiënten met een ernstige ziekte heb gehoord. Ze genieten meer van dingen dan vroeger. Het is trouwens bijna immoreel, als je mensen hierover schuldgevoelens of wroeging zou aanpraten. Want, zoals ik zei, op dat moment was het de keuze die op dat moment bij de mensen paste.

Ontvankelijk voor ziekte

Zijn er in het algemeen uit uw literatuurstudie oorzaken of leefwijzen naar voren gekomen waardoor mensen ontvankelijker worden voor een ziekte als kanker?

Ja, vrijwel alle studies wijzen in een bepaalde richting. Dat is dat er vrij

vroeg in het leven problemen zijn geweest in de gevoelsrelaties met de mensen die het naast stonden, meestal één van de ouders. Afstandelijkheid van de ouders, waardoor het kind werd gekonfronteerd met een niet-ontvangen van de warmte waarop wel werd gerekend. Vaak is terughoudendheid daarvan het gevolg. De neiging ook om jezelf de schuld te geven. Dat herstelt zich vaak langzaam.

In het leven van veel kankerpatiënten vind je terug dat ze wat terughoudend blijven, emoties weinig uiten, met name agressie. Het zijn erg aangepaste, vriendelijke, redelijke mensen. Ze bouwen wel relaties op, maar er is die ondertoon van angst dat het mis zal gaan. Vandaar ook dat aanpassen, anderen terwille willen zijn, je als het ware opvreten. Komt er nou een breuk of een probleem in één van de op dat moment belangrijke relaties, dan wordt dat vaak gezien als het moment waarop die kanker z'n kans krijgt.

Zou dan niet de helft van de Nederlandse bevolking kanker moeten hebben?

Ondanks deze tendensen uit onderzoeken blijven er toch veel individuele verschillen. Maar ook moet de lichamelijke component niet worden vergeten. We zitten nu aldoor over de psychische kant te praten, maar er kunnen natuurlijk ook lichamelijke redenen zijn waarom je afweersysteem minder werkt. Ik wil niet praten over virussen die op een gegeven moment aan de orde zijn, maar wel over de vraag waarom krijgt dat virus dan op dat moment bij die persoon zo'n kans.

Beter voor jezelf opkomen

Het derde deel van het onderzoek omvat enkele tientallen interviews. Wat is daarin het duidelijkst naar voren gekomen?

Het is me opgevallen dat zowel de kankerpatiënten als de multiple sclerosepatiënten heel sterk met bewustworden van en zingeving aan hun leven bezig

konden toch enkele lijnen worden aanbracht in de tientallen gesprekken.

Voor kankerpatiënten verandert het leven meestal drastisch. Vooral de onzekerheid over het verloop van de ziekte brengt velen in een diepe crisis. De angst voor de naderende dood en de kwellingen die daaraan vooraf zullen gaan, brengen heftige reacties teweeg. Die pakken globaal genomen op twee manieren uit. Er zijn mensen die zozeer in de put raken, dat ze wegkruipen voor het leven, een ellendige tijd doormaken en soms nog sneller dan verwacht doodgaan. Anderen weigeren die slachtofferrol en bloeien als het ware opnieuw op. Het wereldgebeuren wordt minder belangrijk en men konsentreert zich sterk op de direkte wereld om zich heen, de „kleine“ dingen die het leven de moeite waard maken.

De vriendenkring wordt kleiner, maar de relaties die blijven, verdiepen zich. Sommigen ervaren heel sterk dat zij van

het leven dat rest nog veel kunnen maken door intens te genieten van wat mooi en goed is. De kwaliteit van het leven verbetert erdoor. „Maar,“ zo voegen de mensen die dit zo beleven er aan toe, „de prijs is te hoog, het is jammer dat dat niet op een andere manier kan“. Want, naast het ontdekken van wat zinvol is in het leven blijft de angst en de twijfel op gezette tijden nadrukkelijk aan de orde.

Terwijl kanker de mensen vaak van de ene op de andere dag „overkomt“, zeggen hartpatiënten nagenoeg allemaal dat er zich (achteraf beschouwd) voortekenen hebben voorgedaan van een naderend probleem met het hart. Hartproblemen worden steeds meer ervaren als technische mankementen van het lichaam die verholpen kunnen worden. In tegenstelling tot kanker wordt een hartinfarkt beschouwd als een tijdelijke hindernis die vrij snel weer tot het verleden kan behoren. Het levenseinde is niet direkt in zicht en dit veroorzaakt

dan ook weinig psychische problemen. Voorzover er problemen worden ervaren liggen die vooral op het maatschappelijke vlak. Men kan woedend worden over reacties die erop neerkomen dat men als arbeidsongeschikt wordt gezien. Ook heel typisch is dat kankerpatiënten vaak uitgaan van „dingen doen“, terwijl hartpatiënten vaak kiezen voor „dingen nalaten“ (leefregels opvolgen).

Multiple sclerose komt over het algemeen zo mogelijk nog harder aan dan kanker. Deze grotendeels nog onbekende ziekte leidt veelal tot een keiharde confrontatie met de zin van je bestaan. Het verloop van de ziekte is vaak grilliger dan bij kanker. Sociale contacten verminderen evenals bij kankerpatiënten sterk en ook in de beleving van het bestaan dat rest doen zich grotendeels dezelfde parallellen voor als bij kanker. Opmerkelijk in sommige gesprekken was het houvast dat sommi-

zijn. Veel meer dan hartinfarctpatiënten en mensen die een verkeersongeval hebben gehad. Met name bij kankerpatiënten hoor je vaak dat ze vanaf het moment dat ze ziek werden, beter geleerd hebben om voor zichzelf op te komen.

Was er nog verschil tussen de ervaring zoals de patiënten die naar voren brachten en zoals de artsen daar tegen aankeken?

Wat ik opvallend vond, is dat artsen wel een vaag besef van de psychische invloeden hebben, maar bij hen zie je dezelfde onmacht als in die publieksenquête. Verder weten ze naar mijn idee weinig van wat er in hun patiënten omgaat, wat de beleavingswereld van de patiënten is. Ze stellen dat ook weinig aan de orde. Ze hebben het natuurlijk druk, maar de meeste artsen moesten erkennen dat ze niet weten hoe ze ermee om moeten gaan. Dat wordt dan vaak vertaald in tijdgebrek. Ik geloof daar niet in, want ik denk dat wanneer je er wel mee kunt omgaan, dat je zelfs in twee minuten al veel kunt doen. Wanneer je begrip hebt voor de beleavingswereld van een patiënt, kan een knipoog die geen tijd en geen geld kost vaak meer doen dan een half uur ergens over zaniken.

Heeft u ook in die zin aanbevelingen kunnen doen?

Nou, de aanbevelingen liggen meer in het stimuleren van het onderlinge contact van patiënten en in het weerbaar maken. Meer dan in aanbevelingen naar de huisartsen toe. Want daarmee bevestig je op dit moment eerder de onmondigheid en de afhankelijkheid van de patiënt. Maar ik zou wel graag willen dat de huisartsen wat beter op de hoogte waren, zodat ze op z'n minst ondersteunend kunnen zijn. Dat zijn ze nu te weinig.

Ik zal je een voorbeeld uit eigen ervaring geven. Ik vertelde aan één van de specialisten, dat ik bezig ben met een boek over psychotherapie bij kankerpa-

Foto: Corinne Noordenbos

De meeste artsen blijken niet te weten hoe ze om moeten gaan met ernstig zieke patiënten. Vaak zeggen ze geen tijd te hebben. Maar een knipoog kost geen tijd en kan vaak meer doen dan een half uur ergens over zaniken

gen aan het gelovig-zijn ontlennen. Een patiënt gaf zelfs te kennen dat het feit dat hij multiple sclerose heeft, zou wijzen op een speciale bedoeling die er voor hem is. Bij anderen werd een soortgelijke houding aangetroffen, zij het wat minder uitgesproken. „De bedoeling is misschien om anderen te laten zien hoe je ermee kunt leven,” is een kenmerkende gedachte.

Bij patiënten aan wie een ernstig ongeval is overkomen met blijvende invaliditeit, is meestal sprake van veel pijn en grote verwarring gedurende de eerste dagen na het ongeval. Vervolgens gaat men in principe de eerste tijd lichamelijk steeds erop vooruit. Totdat het moment is bereikt waarin de nieuwe lichamelijke status quo is bereikt. Van belang is vooral het feit dat de bestaande situatie in ieder geval niet verergert. Dit laatste of liever gezegd de grote kans dat er verslechtering zal optreden is wel nadrukkelijk aan de

orde bij multiple sclerose.

Het een en ander maakt een groot verschil uit tussen MS-patiënten die door hun ziekte in een rolstoel zitten en patiënten die door bijvoorbeeld een dwarslaesie in een rolstoel zitten. Die laatsten kunnen zich concentreren op een verder leven, waarin de rolstoel het gebruik van de eigen benen vervangt. Een MS-patiënt moet iets ondernemen tegen de onzekerheid omtrent het verdere verloop.

Naast het verwerken van de handicap die men na het ongeval overhoudt, heeft een gehandicapte ook te maken met de vaak onprettige reacties van de samenleving. Op zichzelf beleeft men weinig positiefs aan de handicap, in de zin zoals bij kanker- en MS-patiënten. „Zinvol is het niet,” zei iemand. „Het blijft enorm lullig, wat er gebeurd is.” Dit zei een man die alle functies van het onderlichaam kwijt is, maar niettemin werkt en een erg actief leven leidt.

Evenals bij hartinfarctpatiënten oriënteren slachtoffers van een ernstig ongeval zich weinig op het leven op langere termijn. De aandacht gaat uit naar het revalideren op korte termijn en de technische ingrepen van de medici die weer een redelijk normaal functioneren mogelijk maken.

In veel sterkere mate dan bij de andere groepen het geval is (sterker nog dan bij MS-patiënten) zien we bij mensen die een ongeval hebben gehad, een oriëntatie op andere, gehandicapte mensen. Met name die mensen die zelf niet zoveel lichamelijke functies zijn kwijtgeraakt, gaan heel nadrukkelijk in op de waarde die zij zelf nu voor anderen kunnen hebben. Daarbij geldt dat de kijk die men op anderen heeft, is veranderd. Ook bij deze groep geldt dan dat nadruk wordt gelegd op het innerlijke van de mens, datgene wat echt wezenlijk is. Althans, zo drukken zij zichzelf uit.

Kankerpatiënten en multiple sclerose-patiënten zijn meestal sterk bezig met het zin geven aan hun verdere leven. Veel meer dan hartpatiënten en verkeersslachtoffers

tiënten. Waarop die man in de lach schoot en zei: Net wat voor u! Dat is niet aanmoedigend. Ik maakte van de week mee dat iemand die net aan een hersentumor was geopereerd, aan de specialist vroeg naar de prognose. Daar kon hij niet zo goed antwoord op geven, maar hij zei toen: Ach mevrouw, u moet maar denken, als ik de deur uitstap kan ik onder de tram komen. Waarop ze terecht zei: Dat is de lulligste opmerking die ik in jaren heb gehoord. En dat soort onbegrip, dat zou eruit moeten.

Men is vaak wat benauwd dat patiënten elkaar de put in praten, maar de ervaring leert dat dat over het algemeen niet gebeurt. Dat mensen van elkaar iets oppikken en troost vinden. Gewoon in de herkenning van: beleef jij dat ook zo?

Want kijk, ik heb straks zoiets beschreven van een proces van eerst bij de dag leven en dan wat verder kunnen reiken, bezig zijn met zingeving, genieten van het leven en tegelijkertijd er afstand van nemen. Maar dit is natuurlijk niet een proces dat keurig rechtlijnig verloopt. Er zitten pieken en dalen in. Als ik me uitstekend voel en alle dingen op een rijtje heb, en ik weet dat ik over drie dagen naar het ziekenhuis moet voor controle, dan zit ik alleen maar in de zenuwen. Dan denk ik weleens bij mezelf, ik ga nog eens dat interview nalez wat ik heb gegeven, want toen wist ik het zo goed.

Uit de gesprekken in het kader van uw onderzoek is gebleken dat mensen globaal op twee manieren op ernstig ziek zijn reageren. Sommigen leggen een enorme wilskracht aan de dag en gaan er stevig tegen aan. Anderen kruipen in hun schulp, verpieteren en zijn nog eerder aan hun einde dan statistisch gezien te verwachten was. Hoe zijn die twee soorten reacties te verklaren?

Je kunt in ieder geval niet zeggen: mensen die altijd al wilskrachtig waren, zullen dat ook zijn wanneer ze ernstig ziek worden. Je ziet soms volstrekt het tegenovergestelde. Er zijn mensen die hun hele leven voor uiterst wilskrachtig zijn doorgegaan en het dan opeens helemaal laten afweten, omdat de dingen waar ze hun wilskracht en zelfvertrouwen aan ontleenden, als zekerheden wegvallen. Daarbij is er natuurlijk een groep – ik noemde dat straks al even – voor wie het leven geen zin meer heeft, of voor wie het echt klaar is. Die vinden dat het hun tijd is om dood te gaan. Daar wordt een beetje aan voorbij gegaan, terwijl ik denk dat het een goed recht is van mensen om er nou eens mee op te houden.

Wilskracht

Maar er zijn nog andere zaken die meespelen. Wilskracht is niet alleen een eigenschap, het is ook een samenspel

tussen de eigen instelling en die van de omgeving. Kijk, met name bij kanker en multiple sclerose is er nog altijd een taboe-achtige sfeer. Kanker heeft het beeld van: als je dat hebt, ga je dood. Ga daar dan maar eens een beetje wilskrachtig tegenaanstaan! Dus ik denk dat om te beginnen dat taboe doorbroken moet worden.

Dan is het natuurlijk zo dat de omgeving ook verder een belangrijke rol kan spelen. Die kan dat beeld van „nou is het afgelopen“ benadrukken, of die kan je stimuleren om je daar niet bij neer te leggen. En dat versterkt je vertrouwen. Stel je voor, ik zei op een gegeven moment: ik ga zwemmen, dat ga ik opbouwen, daar ga ik een programma van maken. Denk je eens in dat ik een omgeving had die zei: ik zou het maar niet doen, want je kunt verkouden worden.

Maar ook dan zijn er twee soorten reacties mogelijk. U kunt zeggen: kom nou, dit is een uitdaging voor me en jullie kunnen me wat. Of u kunt zich inderdaad laten ontmoedigen. In hoeverre speelt die omgeving dus echt een belangrijke rol? Zijn mensen die alleen zijn er slechter aan toe?

Nou, die missen wel ontzettend veel aan opvang en stimulering. Ze moeten veel meer energie erin stoppen om het hoofd boven water te houden. Want het is niet alleen dat de omgeving je stimuleert of laat voelen dat je ziek of niet de moeite waard bent, die omgeving kan je ook vertrouwen geven en je opvangen op momenten dat de paniek toeslaat. Gewoon weten dat als je het midden in de nacht echt niet meer ziet zitten, dat je dan iemand wakker kunt maken. Dat is anders dan wanneer je in je eentje bent. Natuurlijk maakt het verschil of je altijd al alleen bent geweest en het gewend bent, maar ik denk dat er... ja, ik praat dus vanuit niet alleen geweest zijn.

Ik heb het heel sterk gevoeld kort na mijn operatie, toen ik weer thuis was. Ik bleef voortdurend een productie van lymfevocht houden en ik ging om de

Het feit dat men vaak de mening heeft „meer voor anderen te kunnen betekenen“, moet worden gezien tegen het licht dat de mensen die niets mankeren – valide zijn – worden beschouwd als mensen die oppervlakkig leven, zich bezighouden met futiliteiten en niet inzien wat werkelijk van waarde is.

Huisartsen

Tijdens het onderzoek zijn ook huisartsen geïnterviewd. Zij waren allemaal de mening toegedaan dat mensen veel invloed kunnen uitoefenen op het verloop van een ziekte. „We zijn verleerd om te ontdekken hoe wij dat kunnen doen, verleerd te luisteren naar de taal van ons lichaam,“ is in dit verband een illustratieve opmerking.

Van groot belang bij het verwerken van ernstige ziektes vonden de artsen de keuze van een perspectief, een taak, noem het een levensdoel „dat je op de been houdt“.

Bij een hartinfarkt is het verlies van vrouwen in het eigen lichaam een belangrijk gevolg van het infarkt. Levenswil wordt dan ook met name in verband gebracht met het terugwinnen van het geloof in de mogelijkheden van het eigen lichaam; dit naast de aanvaarding van en het vertrouwd raken met de eigen grenzen.

Bij kanker leek het wel of artsen de vanzelfsprekendheid van de wellicht heel snel naderende dood te gemakkelijk als uitgangspunt kiezen. De invloed die iemand kan uitoefenen op het verloop van zijn ziekte, wordt dan beschouwd als invloed in de zin van uitstel of vervroeging van een nagenoeg zekere dood. Probleem daarbij, zo werd wel gezegd, is het feit dat een en ander blijft bij indrukken die niet objectief te benaderen zijn, ideeën die niet aan te tonen zijn.

Huisartsen worden zelden rechtstreeks gekonfronteerd met slachtoffers van on-

gelukken en met MS-patiënten.

Medisch gezien wordt ten aanzien van kankerpatiënten een grote machteloosheid ervaren: „Het is een armoedig iets, je staat met lege handen. Hooguit je aanwezigheid én luisteren, maar het echte diepzittende lijden, daar kan je niks aan doen,“ aldus een arts.

Bezien we de aard van de begeleiding die nodig wordt geacht, dan wordt vooral nadruk gelegd op psychologische begeleiding. Voorts wordt ingegaan op andere zaken die leiden tot een ethisch probleem: hoe ver ga je als arts, wanneer je de mening bent toegedaan dat iemand die aan kanker lijdt, gestimuleerd moet worden bij het ontwikkelen van een nieuw perspectief?

Meest opmerkelijke konklusie uit de interviews met huisartsen is wel dat het beeld dat die artsen van hun kankerpatiënten hebben, niet werkelijk klopt met het beeld dat uit de gesprekken met de patiënten zelf naar voren kwam. Im-

andere dag naar het ziekenhuis voor een punktie. Op een avond voelde ik dat ik niet de nacht in durfde. Ik had het gevoel dat het litteken zou openbarsten. Toen zeiden ze in het ziekenhuis: dat kan helemaal niet, ga maar rustig naar bed en kom maandag maar terug. Maar het gebeurde inderdaad die nacht. Ik was compleet in verwarring. Dan is het wel erg goed als je iemand kunt wakker maken die je helpt, die je naar het ziekenhuis brengt en al die dingen meer. Maar het is ook in de kleine dingen van: ben je moe, ga even zitten, ik doe wat voor je.

Er zijn natuurlijk ook momenten dat die omgeving niet kan helpen.

Ja, het heeft z'n grenzen. Iemand zei mij in het onderzoek: ik heb aldoor het gevoel dat ik een stapje op mijn omgeving vóórloop. Want ik beleef de dingen altijd net iets eerder dan zij doen. Dat gevoel had ik soms ook. Maar ik heb ook weleens gezegd: luister eens, er zijn een aantal dingen die moet je toch in je eentje doen. Dat geldt voor mij als degenen die ziek is. Maar dat geldt ook voor mijn omgeving. Kijk, niet één mens heeft kanker, je hebt het met z'n allen op een bepaalde manier. En ieder heeft z'n eigen verwerkingsproces.

Wat moet je alleen doen?

Het uiteindelijke afscheid. En op dit moment: toch iedere keer je eigen keuze maken voor je eigen stijl waarin je met de ziekte en met je relaties omgaat. Ik bedoel, op de momenten dat je het niet ziet zitten kan de ander wel stimuleren, maar dat kan ook heel vervelend worden. Dat je denkt: er wordt aan me getrokken. Het moet toch je eigen besluit zijn: ik ga er doorheen, ik ga er tegenaan. En op zo'n moment kan er zelfs tévéél zorg komen. Van: ga jij nou maar even zitten en ik zal het wel doen, ben je niet te moe? Een omgeving kan zorgend en stimulerend zijn, maar dus ook bedreigend. En een omgeving kan ook kapot gaan aan een patiënt. Ik denk dat je het aantal patiënten dat vol-

mers, daar zag men dat zij juist erg bezig zijn met pogingen het leven zin te geven, zin te ontleen aan de onontkoombare feiten.

Op 10 en 11 juni is naar aanleiding van het onderzoek een kongres georganiseerd aan de Erasmusuniversiteit, niet alleen voor hulpverleners, maar ook voor patiënten zelf. Naast lezingen en forumgesprekken, waren er informatieve bijeenkomsten, demonstraties, praktische oefeningen, kringgesprekken, een film en een theaterstuk. De belangstelling was zo overweldigend dat veel mensen teleurgesteld moesten worden. En voor sommigen was het bovendien te ver weg. Daarom heeft mevrouw Zeldenrust het plan opgevat om begin '84 een vervolgkongres te organiseren, elders in het land.

Van de onderzoeksrapporten zijn zowel de literatuurstudie als het rapport over de interviews te bestellen bij: Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek, Postbus 1736, 3000 BS Rotterdam.

strekt tyranniek wordt, niet moet uitvallen.

Ik denk aan een mevrouw die de dingen die ze nog kan niet meer doet onder het motto: ik ben zo ziek. Die ergens heen wil en zegt: ik weet niet of daar een deur is waar ik binnen kan. En mijn man informeert er niet naar. Ik heb gezegd: er staat een telefoon naast u. Maar ze verdomt het om er zelf naar te vragen. Ze valt helemaal in het patroon van ik ben zo ziek en de anderen laten mij in de steek. Ik krijg dan het gevoel, dat komt haar bijna goed uit. Die mensen zie je ook zieker en zieker worden.

Ideale kankerpatiënte?

U heeft door dit onderzoek en door uw eigen ervaring veel publiciteit gekregen. Daarin komt u naar voren als een optimistisch mens, de ideale kankerpatiënte zou ik bijna zeggen.

(Lachend): Ja, dat heeft natuurlijk wel z'n risico's. Ik heb geprobeerd om gebruik te maken van het feit dat ik een zekere bekendheid heb, om dat taboe rondom kanker te doorbreken. En om het vergaande pessimisme wat terug te draaien. Dat is voor mij een stukje zingeving aan mijn eigen ziekte. Daar zit het risico in dat je eenzijdig de nadruk legt op bepaalde oplossingen die ik voor mijzelf vind. Maar dat het een hal-lelujah-sfeertje zou oproepen is niet mijn bedoeling.

Mijn dochter zei tegen me, er is nog een ander risico. Je hebt overal in die interviews verteld hoe ziek je bent, als mensen zien hoe goed je eruit ziet, worden ze kwaad. Dan zeggen ze: is dat mens nou nog niet dood. . .

Kunt u zich voorstellen dat andere kankerpatiënten zich afvragen: wat is er met mij mis?

Nou, eerder misschien: kunt u mij niet zeggen wie mij helpen kan want ik kan het niet in mijn eentje. Wat u zegt, daar geloof ik in, maar ik kan het niet, geef mij hulp daarbij. Of dat gebeurt ook weleens, en dat vind ik eigenlijk een hele verdrietige reactie, iemand zegt van ja, u bent daar leuk naar Frankrijk gegaan, maar daar had u ook het geld voor. Ik heb geprobeerd uit te leggen dat dat Frankrijk wel heel fijn is, maar het vormt niet de essentie. Die ligt in jezelf, in je relaties, in je zingeving.

Ik hoor u ook niet praten over pijn

Nee hoor, de pijn die ik heb is pijn vanwege een arthrose. Daar ben ik min of meer aan gewend. Verder heb ik twintig jaar met een hernia rondgelopen, dus ik heb twintig jaar lang al veel pijn gehad. Maar in verband met die kanker heb ik geen pijn, daar heb ik geen ervaring mee. Ik kan nu alleen maar bedenken hoe ik er mee om zal gaan. Maar ik kan niet beloven dat ik het zo of zo zal doen, ik weet niet hoe ik dan ben. Maar ik zal het wel proberen, zoals ik er nu over denk.

U bent maatschappelijk altijd erg actief geweest, is dat nu – behalve dit onderzoek – naar de achtergrond verdwenen? Voor een hoop zaken kan ik op het moment de concentratie gewoon niet op-

Psychische factoren hebben invloed op ontstaan én op het terugdringen van kanker

brengen. Ik heb grote moeite om de krant te lezen bijvoorbeeld. Ik sla veel over. Allerlei functies die ik had, komen me nu volstrekt futiel voor en die laat ik dus schieten.

Maar er is nóg iets van belang. Dat is dat ik een hoeveelheid werk op het ogenblik alleen maar kan verzetten als ik daarvoor strikt mijn eigen momenten en mijn eigen tempo kan bepalen. Ik heb nu bijvoorbeeld een maand in Frankrijk ontzettend hard een soort van bosbouw gepleegd. Maar dat kon alleen maar door te zeggen: nu heb ik tien minuten aan die boom gezaagd, nu ga ik tien minuten zitten.

Dit interview vermoeit mij bijvoorbeeld veel meer dan zo'n dag bomen zagen, want ik ben niet de enige die het tempo en verloop van het gesprek bepaalt.

We hebben gesproken over het belang van een toekomstperspektief. Wat zijn uw eigen plannen?

Ik wil een vervolgkongres organiseren en met dit soort dingen bezig zijn. Verder wil ik lichamelijk bezig blijven, dat doet me goed. De tuin spitten is op het ogenblik belangrijker dan een boek lezen.

En verder, wat voortgaat is bezig zijn met relaties. En dan niet alleen de gezellige kontakten, maar vooral relaties die diepgang hebben gekregen.

Bert Boelaars

Carl Simonton e.a.: „Op weg naar herstel“. Uitgeverij Intro (Nijkerk).

Wie naar aanleiding van dit interview verder wil praten, kan contact opnemen met de „Artsenmaatschap voor ecologische gezondheidszorg“ die voor individuele begeleiding en ervaringsgerichte kursussen kan zorg dragen. Het adres is: Buys Ballotstraat 78a, 3112 JE Schiedam. Telefoonisch op werkdagen van 16.00 - 18.00 uur op nummer 010-621777.

Onderstaand (afgerond in duizenden guldens) de balansen van het Humanistisch Verbond (inklusief Stichting Erasmushuis) te Utrecht, voorzien van een korte toelichting, per ultimo 1980, 1981 en 1982. Gevolgd door een samengevat overzicht van baten en lasten over 1981 en 1982 met een summiere toelichting.

BALANS PER 31 DECEMBER 1982, 1981 EN 1980

	1982	1981	1980
Vaste activa	f 2.040 ¹⁾	2.179	885
Overige vastgelegde middelen	35	35	125
Ingekochte obligaties	9	9	9
Vorderingen op lange termijn	28	—	—
Voorraden	2	1	—
Vorderingen	460	531	643
Liquide middelen	1.388 ²⁾	1.200	1.312
	3.962	3.965	2.974

	1982	1981	1980
Eigen vermogen	f 1.524 ³⁾	f 1.707	f 910
Kapitaal			
Socrates	36	36	36
Fondsen en voorzieningen	523	504	681
Schulden	1.880 ⁴⁾	1.719	1.347
	3.963	3.966	2.974

Toelichting:

- 1) Vaste activa
Nieuwe Coornherthuis te Zeist f 1.785.000,—
Stichtingskosten 1981 f 1.900.000,—.
De huidige waarde zal op een aanzienlijk lager nivo liggen.
- Oude Coornherthuis te Driebergen f 40.000,—. Inmiddels in 1983 verkocht voor f 365.000,—, gerealiseerde boekwinst f 325.000,—. In 1981 werd

FINANCIEEL OVERZICHT VAN HET HV

u.h.v. een ontvangen boete wegens het niet nakomen van een koopkontrakt als een boekwinst ad f 130.000,— op dit pand gerealiseerd. Deze boekwinst is evenals de in dat jaar door de Stichting Erasmushuis gerealiseerde boekwinst op het Erasmushuis f 584.000,— rechtstreeks aan het eigen vermogen toegevoegd.

- 2) Liquide middelen
Voornamelijk effecten en deposito's
- 3) Eigen Vermogen
In 1981 toegevoegd u.h.v. onder 1) vermelde boekwinsten f 714.000,—
- 4) Schulden hieronder: Door de gemeenschappen á deposito geplaatste gelden ad:

1982	1983
490	383

De staat van baten en lasten van het Humanistisch Verbond laat in verkorte vorm het onderstaande beeld zien (in duizenden guldens).

	1982	1981
Totale lasten	5639	5204
Totale baten	5510	527
Resultaat	-/- 129	71
idem St. Erasmush.	-/- 54	—
	-/- 40	—

Gecombineerd expl. resultaat	-/- 183	31
Na afschrijvingen ad	168	100

De baten zijn als volgt te specificeren:

	1982	1981
Subsidies	2831	2502
Kontributie	1173	1178
Steunfonds	500	500
	4504	4180
Overige	1006	1095
	5510	5275

De jaarverslagen van zowel het Humanistisch Verbond als de stichting Erasmushuis zijn op 21 april 1983 uitgebracht met een goedkeurende verklaring van de accountants Dijkster en Doornbos.

Leden die een nadere toelichting wensen, kunnen zich (via het Centraal Bureau, tel. 030 - 31 81 45) wenden tot Henk Engelsman, algemeen penningmeester.

HOI VIERDE LUSTRUM

In een tijd, waarin de agogie – de leer van het leiden en begeleiden van mensen – allerwege in de verdrukking komt, is het een goede zaak dat eenagogisch instituut op feestelijke wijze zijn vierde lustrum kan vieren in een nieuwe, riante behuizing. Het is het Humanistisch Opleidings Instituut, dat op 11 oktober een feestelijke openingsbijeenkomst hield in het nieuwe Utrechtse onderkomen aan de Van Asch van Wijckskade. De opening zelf werd verricht door de staatssekretaris van Onderwijs, drs. G. van Leijenhorst namens minister Deetman, die was verhinderd. Aan de opening ging een rede van de heer Hagenaars, voorzitter van het HOI-stichtingsbestuur vooraf. Hij schetste hierin de betekenis van het HOI voor de samenleving. Chiel Verduijn was erbij en geeft in onderstaand artikel een kort verslag met enige kanttekeningen.

Onvervangbare waarden?

„Dit instituut is met vragen rondom de begrippen waarden en begeleiding bewust bezig en vindt daarin zijn bestaansgrond“, konstateerde staatssekretaris Van Leijenhorst, die het lustrumthema van het HOI („waarden en begeleiding“) vooral vanuit zijn persoonlijke evensovertuiging als belijdend christen interpreteerde. „Onze samenleving heeft meer dan ooit behoefte aan heldere en herkenbare lijnen op levensbeschouwelijk gebied. Op velerlei terreinen ziet men immers hoeveel gevaren een geestelijk stuurloze samenleving met zich meebrengt. Zeker nu de materiële omstandigheden niet meer dezelfde vanzelfsprekende verbetering kennen als voorheen, worden die gevaren meer zichtbaar.“ Verder laakte hij een geesteshouding waarin het eigen welbevinden als norm voor het maatschappelijk functioneren wordt gekozen. Zijn filippika tegen deze tijd besloot hij met te wijzen op de noodzaak van heldere en herkenbare levensbeschouwelijk geïnspireerde groeperingen: „Zij hebben een bijzondere taak in het uitdragen van en gestalte geven aan onvervangbare waarden teneinde de stuurloosheid in de samenleving te voorkomen, cq tegen te gaan.“

Alhoewel niet met zoveel woorden gezegd, klinkt hier toch een ondertoon door van het oerchristelijke „*ora et labora*“. Bovendien kan deze uitspraak worden gehoord als een appèl aan het humanisme om mee te werken aan een gesekulariseerde versie van dit „bid en werk“. Hopelijk heeft het humanisme voldoende spankracht om dit appèl te weerstaan. Voorwaarde voor geestelijk welbevinden is er een zekere mate van verzekerd zijn, dat op redelijke wijze aan materiële levensbehoeften wordt voldaan. Volgens mij is in het humanisme geen plaats voor het omgekeerde, namelijk dat een goed geestelijk leven het gebrek aan materiële zekerheden voor een groot deel zou kunnen vervangen.

Verschillende passages uit de toespraak van de staatssekretaris konden worden beluisterd als een pleidooi voor bijzonder onderwijs. Zo stelde hij dat het een groot goed is, dat burgers zelf een groot deel van de gemeenschappelijke zorg voor vorming en opleiding inhoud kunnen geven. Ook u maakt van die mogelijkheid gebruik.“

HOI-voorzitter Hagenaars

De heer Leijenhorst zat met zijn uitspraken zelfs benauwend dicht bij de opvatting dat het humanisme mede verantwoordelijk is (of zou moeten zijn) voor het op onverantwoorde wijze in stand houden van bijzonder onderwijs. Onverantwoord, omdat het in veel gevallen gaat ten koste van het werkelijk veelvormige openbare onderwijs. Het was weer eens leerzaam, dat een christen bij humanisten kwam vertellen hoe hij de wereld ziet en hoe hij meent dat de verantwoordelijkheden liggen.

Geestelijk werkenden

De voorzitter van het HOI-bestuur, drs. A. C. Hagenaars, ging voorafgaande aan de opening door de staatssekretaris in op de inhoud van het beroep van geestelijk werkende en op de vorm van de opleiding.

Men is voldaan over wat in de loop der jaren is bereikt, maar niet tevreden. Thans streeft men er naar hetzelfde niveau te bereiken als de theologische fakulteiten en hogescholen, die kerkelijke functionarissen opleiden. Men is op grond van een eigen visie tot de overtuiging gekomen dat een academische

beroepsopleiding (van eigen aard op kwalitatief hoog niveau) de optimale voorbereiding is voor de uitoefening van het beroep van geestelijk werkende. Daarvoor had de heer Hagenaars er reeds op gewezen dat beroepsgroepen naast veel verschillen ook iets gemeen hebben. „De maatschappij als structuur bevordert de uiterlijke kenmerken ervan: hoog gekwalificeerde beroepsopleiding, beroepskode, specifieke bekwaamheden, professionele outfit. Dat speelt ons wellicht parten. Wij worden gedwongen ons te voegen naar een dergelijke structuur terwijl het de vraag is of de aard en inhoud van het werk aan die vorm is aan te passen.“ Alhoewel dit betrekking heeft op de inhoud van het geestelijke begeleidingswerk, kan men zich ook afvragen of een dergelijke kanttekening niet gemaakt kan worden ten aanzien van de organisatorische opzet van de opleiding. Deze vraag dringt zich nog meer op als het gaat om de inhoud van het beroep en de opleiding. Op grond van de verschillende werkprocessen, zo stelde de heer Hagenaars, onderscheidt men binnen de beroepsoort geestelijk werkende drie werksoorten, te weten: geestelijke verzorging, geestelijke vorming en humanistisch vormingsonderwijs. Wie een beetje bekend is in de wereld van onderwijs en vorming, zal op de hoogte zijn van de animositeit, die er leeft tussen de verschillende beroepsbeoefenaren. Bovendien moge uitgangspunten, beginselen en doelstellingen in het algemeen dezelfde zijn voor humanistische geestelijke begeleiders, de methodieken die worden gehanteerd zijn zeer verschillend en op sommige punten ook niet te vergelijken.

Belgische medaille

Tijdens de receptie hield Jaak Vanlandschoot uit België een korte toespraak waarin hij er op wees dat het idee van de geestelijke verzorging in België van vrij recente datum is onder de naam Morele Begeleiding. Daarentegen is het moraalonderwijs (zoiets als het Nederlandse humanistische vormingsonderwijs) reeds lang bekend in België. Het heeft een historie van 50, 60 jaar. Jaak Vanlandschoot memoreerde dat toen de Vrije Universiteit van Brussel kortelings een opleiding startte voor dit werk, er onmiddellijk contact werd gezocht „met deze vrij unieke opleiding in Nederland“ om de inhoudelijke basis te kunnen verbeteren. Namens de Vrije Universiteit van Brussel, alwaar de heer Vanlandschoot wetenschappelijk medewerker is, overhandigde hij de directeur van het instituut Ton Jorna een medaille van de Vrije Universiteit met de inscriptie „uit erkentelijkheid aan het Humanistisch Opleidings Instituut, 11 oktober 1983“. Deze blijk van Belgische erkentelijkheid werd met warm applaus begroet.

Chiel Verduijn

Theodor Holman schijnt een Indische jongen te zijn

DE VERWARRENDE BOTSING TUSSEN BLANK EN BRUIN

Op het Muntplein in Amsterdam had je vroeger hoog boven de grond een grijs hokje waar een agent het verkeer regelde. Ging er iets fout dan zette hij een luidspreker aan en uit den hoge riep zijn metalen donderstem je tot de orde. Ik was nog een kleine jongen toen ik met mijn vader een keer over de Munt liep. Inplaats van gebruik te maken van de zebrapaden, staken wij in onze haast, dwars de weg over. De agent, blij dat er iets gebeurde, schakelde zijn microfoon in en riep: „Wil die Indische mijnheer met dat jongetje gebruik maken van het zebrapad!” Mijn vader reageerde niet, maar liep gewoon door. De agent: „Wil die Indische mijnheer die nu richting Rokin loopt, teruggaan en gebruik maken van het zebrapad!” Ik kneep in de hand van mijn vader en zei: „Pap, ik geloof dat ze jou bedoelen.” „Ik ben geen Indische mijnheer. Ik ben Nederlander!” antwoordde mijn vader. Ik knikte; ik was tenslotte een Nederlandse jongen.

Ik ben elf jaar en wil lid worden van een Amsterdamse Football Club. Een vriendje neemt mij mee naar een man die daar mogelijk over zou kunnen beslissen. Mijn vriendje legt uit wat ik wil. De man kijkt mij aan en vraagt: „Kom jij

uit Nederland of uit Apeland?”

Ik lachte me rot natuurlijk, en zei: „Uit Nederland, mijnheer,” want ik was ook heel beleefd.

„Zo, dus jij bent een halfverbrande pinda. Nou pinda's kunnen we eigenlijk

niet gebruiken, tenzij ze kunnen voetballen. Kan jij voetballen?” Ik wreef de tranen uit m'n ogen van het lachen – want ik vond die man ontzettend grappig – en zei: „Ja mijnheer, als een echte slingeraap.”

Ik werd dus niet aangenomen.

Ik ben zestien en een meisje vraagt mij op een feestje of ik. . . ach, ik hoef u het treurige verhaal niet te vertellen – u kunt het vermoeden.

Het was wel ongeveer op die leeftijd dat ik beseftte dat ik een andere kleur had dan mijn vriendjes. Ik was bruin. Ik heb het daar destijds nooit echt moeilijk mee gehad. Achter de vragen over mijn huidskleur zaten meestal de afschuwelijkste vooroordelen, maar die deden mij nooit pijn. „Jullie zijn erg gedienstig hè?” Inderdaad, ik bekende

Marion Bloem: geen gewoon Indisch meisje

het volmondig. Gediensigtheid ervaar ik nog steeds als een deugd, als het tenminste niet de spuigaten uitloopt. „Jullie zijn vechtersbazen hè?” Ik ontkende dat wel, maar vond het absoluut niet erg dat ik niet geloofd werd. Het gaf aanzien. Luiheid werd mijn ras ook verweten – wat bijvoorbeeld voor mijn vader duidelijk niet opging – maar ikzelf kon dit vooroordeel onmogelijk ontcrachten. (Daar had ik ook geen zin in.) Ik was lui en ben dat nog steeds.

Echte Nederlander?

Zo tot mijn één-, tweeëntwintigste jaar was ik ervan overtuigd dat ik niet werd gediskrimineerd en dat mijn soortgenoten (Indische jongens) daar ook weinig last van hadden. Joden, negers, Surinamers die werden gediskrimineerd, maar Indische mensen niet. Alom waren de Indische eethuizen populair. Tegen Indische mensen werd normaal gesproken, hun vriendelijkheid werd vaak ten voorbeeld gesteld, evenals hun hulpvaardigheid en hun aanpassingsvermogen. Al hadden wij het moeilijk en arm, onze aanhankelijkheid van Hare Majesteit en ons voortdurend pogingen om ons als echte Nederlanders te gedragen (ik droeg bijvoorbeeld ook hele normale Nederlandse kleren), maakten ons geliefd.

Was ik een echte Nederlander?

Dat niet – ik was bijna aantoonbaar inferieur aan mijn Nederlandse vriendjes die veel meer durfden dan ik. Maar ooit zou ik worden als zij. En daarmee nam ik genoegen.

Bij mij kwam de breuk na de treinkapingen.

Opeens bang

De eerste keer dat ik daadwerkelijk werd gediskrimineerd, was tijdens de bezetting van het konsulaat in Amsterdam die tegelijk plaatsvond met een treinkaping. Ik zat in tram lijn 2 en hoorde plotseling achter me een vrouw zeggen: „Voor ons zit er ook één.” Ik draaide me om en zag twee roomblanke arbeiders die de hele dag waarschijnlijk toiletten en soldatenkantines hadden schoongemaakt. „Ja jij bent ook zo’n moordenaar, verroeste kachelpijp. Ze moesten jullie allemaal tegen de muur zetten,” zei de brutaalste. Ik heb, ofschoon ik het wel pijnlijk vond (de hele tram kon ons horen!) daar weer verschrikkelijk om moeten lachen. Maar thuis werd ik opeens bang.

Wat had ik te maken met die Molukkers? Ik begreep ze heel goed, maar wees hun aktie af, zoals ik elke aktie zal afwijzen waaraan geweld te pas komt. Toch was ik plotseling één van hen geworden, louter en alleen door mijn uiterlijk. Op mijn werk hoorde ik in die tijd ook de afschuwelijkste „oplossingen” voor het probleem van de Zuid-Molukkers, waarin ik – tot mijn ontsteltenis – een zuiver racistische gedachtegang herkende. Bruinen en zwarten waren altijd dom gehouden en dus gewelddadig en onbetrouwbaar; ze gaven niets om een mensenleven en hun visie op opvoeden was ook niet van sadisme gespeend. De gruwelijkste verhalen hoorde ik over Indische ooms en tantes – die

iedereen bleek te hebben – en waarin van de immer geroemde „gediensigtheid” weinig overbleef.

Met de jaren is die mentaliteit er niet minder op geworden. Thans geef ik les op een school waarvan meer dan vijftig procent van de leerlingen bestaat uit anderstaligen en ik zweer u dat de konzentatiekampen niet ver weg meer zijn als u hoort welke opvattingen docenten met een pedagogisch-didaktische achtergrond erop nahouden. Om nog maar te zwijgen van de ouders die hun kinderen van school halen omdat ze les krijgen van een bruine meester. Zelf mocht ik eens een ouder in de klas ontvangen die eerst wilde weten of ik behoorlijk Nederlands sprak en daarna vroeg of er een blanke kollega bij het gesprek aanwezig kon zijn omdat hij mij niet vertrouwde. Gezien de racistische kern van zijn betoog was het inderdaad aangenaam dat er een kollega naast me zat, want ik had de man, was ik alleen met hem geweest, al z’n tanden uit z’n bek geslagen!

Kortom: de laatste tijd ben ik me er heel goed van bewust, dat ik een bruine kleur heb en dat die niet overal geliefd is. Ik schijn een Indische jongen te zijn.

Schaamte

Waarom deze lange inleiding?

Omdat ik het boek gelezen heb *Geen gewoon Indisch meisje* van Marion Bloem. Marion Bloem schreef het verhaal dat ik al jarenlang in mijn hoofd aan het konstrueren ben. Het is een boek waarin ik zoveel herkende, dat ik mijn ouders opbelde met de vraag: „Kennen jullie soms een familie Bloem die een dochter heeft die net zo oud is als ik?”

Het is een boek over Indo’s die Nederlanders willen zijn. Wat ik er voornamelijk in herkende was het krampachtige aanpassen van de ouders aan de Nederlandse samenleving. Aanpassen gaat altijd gepaard met schaamte. Schaamte voor je oude gewoontes, oude gewenningen waarvan je niet goed inziet waarom ze fout zijn. (Ze zijn dan ook helemaal niet fout.) Aanpassen betekent dat je streeft naar iets anders dat je hoger schat, zodat je altijd minderwaardig bent, en je minderwaardig voelt.

„Kind tussen twee kulturen” – het is een bekend thema, maar niettemin altijd boeiend als het trefzeker wordt verwoord – en dat heeft Marion Bloem gedaan.

Minder naïef dan ik vroeger, voelde zij de botsing tussen blank en bruin. Het verwarrende van die botsing heeft Marion Bloem vormgegeven door het scheppen van twee zusjes Zon en Sonja. Sonja is degenen die zich identificeert met de Nederlandse samenleving, die de herkenbare schaamte ondergaat voor een verleden en die ook ontkent. Zon daarentegen behoudt haar eigen kultuur en ziet het aanpassen van Sonja als verraad. Als een synthese tussen die twee speelt een IK-figuur.

„IK. Ze had de schrijfstijl van dit boek kunnen zijn als ze zich niet altijd weer liet meeslepen door haar taalangst. IK is in elke Indische vrouw die, wel of niet

geboren in het land van de wind en watermolens, op zekere dag ontdekt dat zij de helft van haar achtergrond als kultuur ontkend heeft. Dat zij zich als vanzelfsprekend schaamde – schaamrood, dat niemand zag omdat haar huidskleur Javaans verhult, waar zij trots had kunnen zijn”

Terug naar Indië

In het boek besluit Zon, trouw aan haar afkomst en in Nederland bang en onzeker geworden, met haar vriend terug te keren naar het land van herkomst. Wanneer ze arriveert in Jakarta denkt ze onmiddellijk: „Hier hoor ik thuis. Alles is bruin. Alles lacht. Alles is familie.” Maar die reis wordt een teleurstelling. Het „thuisvoelen” blijkt schijn, haar vriend blijkt onbevanger naar het land te kijken en meer te genieten. Ze geeft een beschrijving van zichzelf als „een dorstige tropische plant – te ver van het raam, te dicht bij de centrale verwarming.”

Wanneer vader is gestorven, besluit ze met moeder naar Indië terug te keren. Moeder vindt haar jeugd terug. Moeder, voor wie Nederland altijd het paradijs was, vindt dat in Indië. Zon begrijpt daar niets van. Het Indië van haar Vader – opgetrokken uit verhalen, blijkt niet meer te bestaan. Wat ze herkent past niet in haar beeld, en wat ze ervaart komt niet overeen met haar verzonden realiteit. Ze spreekt de taal niet meer, dus veel ontgaat haar; ze leeft bij de gratie van een kultuur die voor haar onaanvaardbaar en onbegrijpelijk is geworden. Ze pleegt zelfmoord.

Sonja – produkt van totale aanpassing – blijft in leven; suicide heeft zij zelfs nooit overwogen.

Waarschuwing

Na lezing van dit verhaal, beseffend dat dit voor een deel ook mijn geschiedenis is (al heb ik nu het gevoel dat ik overdrijf), vroeg ik mij af of dit boek alléén de situatie weergeeft van de tweede generatie Indo’s in Nederland, of eigenlijk van een tweede generatie buitenlanders in het algemeen. Met andere woorden: zou dit boek opgevat kunnen worden als een „waarschuwing” aan de kinderen van onze gastarbeiders?

Dat laatste geloof ik niet.

De situatie van de Turken en Marokkanen en zelfs de Surinamers verschilt van die van de Indo’s. Raakvlakken zijn er daarentegen wel.

Onze gastarbeiders hebben Nederland nooit gezien als hun vaderland waar ze zich blijvend wilden vestigen. Ze zouden hier maar tijdelijk blijven. Ik vermoed dat het grootste probleem voor de tweede generatie ligt in enerzijds de afstand tussen hen en hun ouders; en anderzijds de maatschappelijk tolerantie die ik alleen maar minder zie worden. Volgens mij zullen de kinderen van gastarbeiders het in ons land moeilijker krijgen dan de tweede generatie Indo’s.

Theodor Holman

Geen gewoon Indisch meisje. Marion Bloem. Uitg.: In de Knipscheer. Prijs: f 28,50.

Hoe korter uw brief, hoe meer kans op plaatsing. De redactie behoudt zich het recht voor brieven in te korten.

Klein oneffenheidje

In het interview dat Martin Šimek en Anne Brandbergen met mij hadden in de „Humanist“ van oktober staat maar één klein oneffenheidje: „Ik vind redelijkheid een belangrijke eigenschap. Ik zou bijvoorbeeld nooit Hugo Brandt Corstius, alias Piet Grijs of Stoker, erg bewonderen. Hij is nooit redelijk.“ enz. Als ik dat gezegd heb, moet ik even erg absent zijn geweest. Maar ik denk dat ik gezegd heb dat ik Hugo Brandt Corstius zeer bewonder als columnist, dat hij de enige is van wie ik van tijd tot tijd denk: dat zou ik nooit geschreven kunnen hebben, maar dat ik nooit zoals hij wel eens doet dingen uit mijn duim zou willen zuigen om mijn argumenten kracht bij te zetten. Verschil in opvatting dus. Dat hij nooit redelijk is, kan ik bijna niet gezegd hebben, - maar wie weet. In ieder geval heb ik bedoeld te zeggen dat hij zijn redelijke argumenten (bijvoorbeeld tegen Buikhuizen) opsiert met onredelijke kunstgrepen. En dat ligt mij niet zo.

Nico Scheepmaker (Broek in Waterland)

Bijna-doodservaringen IV

Ik waardeer het zeer dat de „Humanist“ over zo'n onderwerp publiceert. Uit een enkele geciteerde opmerking klinkt door dat dit gezien kan worden als een uitvloeisel van een andere koers: in Humanistische kring kan men nu vrijer over zo'n onderwerp spreken. Mijn ervaring is dat voor dit soort zaken zelfs een grote interesse bestaat. De humanistische werkelijkheid blijkt voor velen niet te worden beperkt tot het gebied van het rationele. De beschreven bijna-doodservaringen moeten worden gerekend tot een breder terrein van menselijk ervaren. Het blijkt vol betekenis, inspiratie en zingeving te kunnen zijn. Is iemand die hier waarde aan toekent geen goede humanist?

Een humanist is voor mij iemand die het *menselijk ervaren in ruimste zin* als uitgangspunt neemt om tot besef en inzicht te komen, leidend tot zoiets als een mensbeschouwing, levensbeschouwing, wereldbeschouwing, „geloof“. Binnen dit ervaren vallen ook directe, intuïtieve-mystieke, „paranormale“ belevenissen waartoe ik de beschreven ervaringen reken. (Het behoeft overigens niet ieders beleving te zijn). Een humanist is echter ook gekenmerkt door het feit dat hij/zij in dit proces aan *redelijke en kritisch/wetenschappelijke, ordenende reflectie* op dit ervaren alle ruimte laat. Een humanistisch „geloof“ verschilt dan ook van elk ander geloof doordat het voortkomt uit de mens en niet gegrond is in enig leergezag. Ik pleit voor verdere openheid op het aangegeven terrein, opdat vanuit humanistische kring impulsen kunnen uitgaan

voor meer gerichte belangstelling voor een onderzoek op dit terrein. Dat dit verrijkende gevolgen kan hebben voor humanistisch denken, staat voor mij vast.

T. R. H. Hoogervorst (Reeuwijk)

De bede, so what!

Eerlijk gezegd voel ik me helemaal geen tweederangsburger, nu de bede weer in de troonrede 1983 voorkomt. Er zullen in de troonrede wel meer passages voorkomen, waar velen het niet mee eens zijn, waar ze anders over denken, die in strijd zijn met hun overtuiging. Zouden ze zich daarom tweederangsburgers voelen? Als in de troonrede had gestaan: de regering weet dat zij namens het hele Nederlandse volk spreekt als zij u toewenst, dat Gods zegen op uw werk rust, dan zou er reden zijn geweest, om de humanistische zienswijze nog eens naar voren te brengen. Maar nu? Zijn wij gekwetst? Zijn „de principes van levensbeschouwelijke tolerantie met voeten getreden“? Nee toch?

Laten we toch vooral nuchter, redelijk en verdraagzaam blijven. De troonrede is een staatsstuk, maar er mag van men best iets in staat, wat ik niet kan meevullen. Een groot deel van ons volk doet dat wel, maar lang niet allen. So what?

E. Holleman (Den Haag)

Vrede met de bede

Naar mijn bescheiden mening komt er, bij de protesten van humanistische zijde tegen „de Bede“ en het artikel van Guus den Besten (Humanist nr. 8) hierover, toch eigenlijk wel een stuk intolerantie om de hoek kijken!

Ook ik ben humanist, maar mij doet de bede niets - dus ook geen kwaad - en, als ik bedenken, dat een aantal kamerleden zich door die bede gesterkt weet en dat vele van onze landgenoten - al zijn het er maar één of twee miljoen - die avond, dank zij die bede, met een rustiger hart naar bed gaan, en dat de andere landgenoten er geen schade van lijden, dan heb ik vrede met die bede!

F. Th. Ter Haar (Winterswijk)

Wat zou de wereld

Wat zou de wereld
rijk zijn, zonder de rijken,
die ons arm houden.

Wat zou de wereld
wijs zijn, zonder de kerken,
die ons dom houden.

Wat zou de wereld
één zijn, zonder de grenzen,
die ons verdelen.

Wat zou de wereld
vredig zijn, zonder wapens
die ons bedreigen.

Wat zou de wereld
gelukkig zijn, met mensen,
die medemens zijn.

Jan. F. Schippers (Amsterdam)

KOM GAUK
WEER 'NS
LANGS ELKAAR
PRATEN!

AnoNe

Praktisch boek over de waardigheid van de mens

Een vader wilde zijn zontje leren zwemmen. Maar in plaats van met hem naar een zwembad te gaan om het kind daar de eerste beginselen bij te brengen, begon deze vader omstandig uit te leggen wat zwemmen eigenlijk is. Zijn ingewikkelde betoog over „gekoördineerde armen- en beenbewegingen, gekombineerd met het drijfvermogen van de mens” maakte de jongen niet bepaald enthousiast voor de zwemsport. Fase twee van vaders wetenschappelijke aanpak bestond erin om zijn zoon vanaf de kant te laten zien hoe anderen het deden. Aan echt leren zwemmen is de jongen niet meer toegekomen. Hij viel een keer in het water en verdronk.

En zo is het ook vaak met inleidingen in de filosofie. Meestal staan deze vol definities van wat filosofie is en bieden zij de lezers voornamelijk een doolhof van historische overzichten. Kortom, men krijgt vaak opsommingen voorgeschoteld van wat anderen hebben gedacht en geschreven. Zelden nodigen zulke inleidingen uit om zelf te filosoferen, en hoe dat zou moeten, komt dan helemaal niet uit de verf.

Wat voor inleidingen in de filosofie geldt, geldt nog sterker voor inleidingen tot een bepaald filosofisch onderwerp. Het pas verschenen boek *Over de waardigheid van de mens* is een aantrekkelijke uitzondering op deze regel. Dit boekje bevat namelijk geen verhandelingen over wat anderen ooit dachten en zeiden, maar laat verschillende auteurs zelf aan het woord. Auteurs die iets belangrijks hebben te vertellen over de waardigheid van de mens. Door de lezer fragmenten van oorspronkelijke teksten aan te bieden, wordt de direkte ontmoeting mogelijk met denkbeelden, ideeën en ervaringen, verspreid over de geschiedenis. Zo komen er pure filosofen als Kant, Marx, Nietzsche en Levinas aan het woord, maar ook mensen als Abel Herzberg en Etty Hillesum. Van deze laatste is een fragment van haar oorlogsdagboek opgenomen, waar op indrukwekkende wijze naar voren komt hoe ondanks alle vernederingen en onderdrukkingen van de oorlog de menselijke waardigheid de meest fundamentele bouwsteen is van het bestaan.

De menselijke waardigheid wordt dagelijks met voeten getreden en vormt dan ook een zeer actueel probleem. Daarom is het niet vreemd dat als laatste onderdeel van het boekje een fragment is opgenomen van de studie van de rechtsfilosoof prof. Scheltens over de mensenrechten. De fundamentele rechten van de mens, zoals die bijvoorbeeld in de VN verklaring (ook opgenomen in dit boek) worden genoemd, zijn immers te beschouwen als een nadere uitwerking van het principe van de menselijke waardigheid.

Niet alle teksten uit dit boek zijn even gemakkelijk toegankelijk. Om gedach-

tegangen te volgen van filosofen als Kant of Nietzsche is voor menigeen nog altijd een hele klus. Maar alle teksten in het boekje zijn oorspronkelijke teksten en spreken dus voor zichzelf. Ze nodigen bovendien uit om meer van de betreffende auteurs te gaan lezen. Het is zonder meer een goede opzet te noemen van de samenstellers, dat zij zichzelf op de achtergrond hebben gehouden. Behalve uiteraard de keuze van de teksten hebben zij zich beperkt tot het geven van biografische en bibliografische notities, bij elke tekst een korte samenvatting en bij de inhoudsopgave een korte stelling waarin de strekking van elke tekst naar voren komt.

De keuze van de teksten is gedaan op relevantie, verscheidenheid, toegankelijkheid en bespreekbaarheid, zo vermeldt het voorwoord. Desondanks heeft elke keuze toch iets willekeurigs. Zo bevat dit boek relatief veel materiaal uit de 20e eeuw en is de oudst gedateerde tekst die van Pico della Mirandola uit 1486. Waarom geen teksten opgenomen uit de klassieke oudheid – een tijd waarin de menselijke waardigheid ook een belangrijk filosofisch én literair motief was? Voor de rest lijkt me de selectie van de teksten voortreffelijk. Ik heb eigenlijk maar één serieus bezwaar tegen het boek. Dat is waar de tekstgedeelten worden onderbroken door tussenkopjes met uitleg, zodat toch weer het vingertje van de schoolmeester de voor-zich-zelf-sprekendheid van de teksten geweld aandoet. Gelukkig zijn didactische suggesties en dergelijke met opzet achterwege gelaten.

Het boek is in de eerste plaats bedoeld

voor het onderwijs. Het verschijnt in de reeks 'Symposion; teksten voor filosofie-onderwijs'. De achterliggende gedachten van de samenstellers van de reeks lijkt me volkomen terecht, namelijk dat oorspronkelijke bronnen voor zichzelf spreken. In deze reeks zal telkens een selectie van oorspronkelijke, voor-zich-zelf-sprekende teksten rond een bepaald thema verschijnen. Een ware verademing in een tijd waarin alles door de media voor ons wordt voorgedrukt.

Ook buiten het onderwijs heeft het boek z'n waarde, zeker voor humanisten. Voor een humanist is menselijke waardigheid iets fundamenteels, een leidraad in het leven en zelfs een ideaal om na te streven. Maar tegelijk is 'menselijke waardigheid' een erg abstract begrip. Dit filosofische boek wil deze abstractheid konkretiseren, inhoud geven. Zo biedt het een uitstekende mogelijkheid om het ideaal verder uit te diepen.

Een praktisch boek dus – en geen pure theorie die met de praktijk niks te maken zou hebben. Voor dit overbekende vooroordeel tegen filosofie en filosofen vormt het boek van Schavemaker en Willemsen een prima tegenvoorbeeld.

Joachim Duyndam

Cor Schavemaker en Harry Willemsen (red.), *Over de waardigheid van de mens, in de reeks 'Symposion; teksten voor filosofie-onderwijs', Samsom Uitgeverij, Alphen a/d Rijn, 1983. Prijs: f 19,80.*

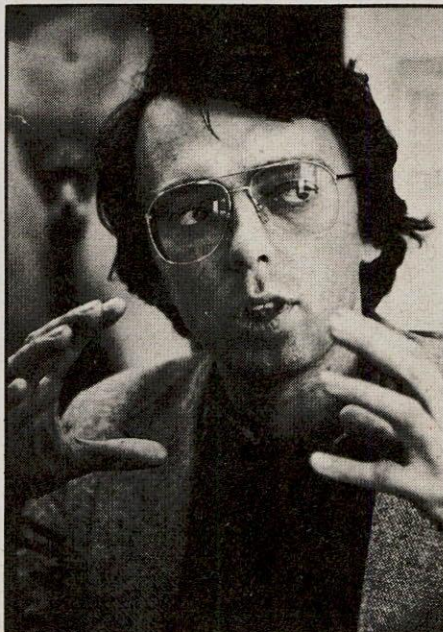
HV-voorzitter Rob Tielman: kloof tussen wat het HV moet doen en kan doen is mij te groot geworden

Als het aan mij ligt ben ik momenteel bezig met mijn laatste ambtstermijn als algemeen voorzitter, en treed ik mei 1985 na acht jaar voorzitterschap af. De kloof tussen datgene wat het HV zou moeten doen en datgene waartoe het HV door humanistisch Nederland in staat wordt gesteld, is wat mij betreft te groot geworden.

Er is onder mijn voorzitterschap veel tot stand gebracht: een vervijfvoudiging van het aantal betaalde geestelijke verzorgers, hvo-geven en andere functionarissen én de daarmee verbonden subsidies. Er is sprake van een grotere maatschappelijke en politieke bekendheid en erkenning van het HV, en een aanzienlijke verjonging van ons ledenbestand. Maar tegelijkertijd is ons draagvlak in humanistisch Nederland zelf niet verbreed, waardoor enkele tienduizenden moeten opdraaien voor het werk dat voor enkele miljoenen geestverwanten wordt verricht.

In de afgelopen hoofdbestuursvergaderingen is dat weer schrijnend duidelijk geworden. Dankzij de extra-steun van vele van onze leden en Steunfonds-contribuanten kan 1983 worden afgesloten zonder dat er bij het HV ontslagen hebben hoeven vallen. Maar door de dalende gemiddelde contributie-afdrachten dreigt voor 1984 een structureel tekort van een half miljoen, met alle fatale gevolgen van dien voor ons werk. Daarom zal eind januari een buitengewoon kongres worden gehouden dat structurele oplossingen onder ogen zal moeten zien. Maar het zal niet voldoende zijn om de tering naar de nering te zetten: de geloofwaardigheid van het HV zelf is in het geding als wij niet langer in staat worden gesteld om die maatschappelijke en levensbeschouwelijke taken te verrichten die verwacht mogen worden van de spreekbuis van humanistisch Nederland.

De polsstok waarmee het HV moet springen dreigt steeds korter te worden, terwijl de afstand die we moeten overbruggen steeds groter wordt. Lange tijd stemde mij dat bedroefd, maar hield ik de hoop op verbetering. Nu is geleidelijk aan het moment aangebroken waarop ik echt boos en ongeduldig begin te worden – en dat mag een voorzitter niet. Die moet vóór alles in zijn rol van rustige redelijkheid blijven om de grootste gemene deler in het humanistische achterland niet van zich te vervreemden. Daarom wordt het wat mij betreft tijd om eens uit te kijken naar een andere

Rob Tielman: kloof te groot

plaats in de humanistische beweging. Een plek waar ik me meer inhoudelijk met het humanisme kan bezighouden, waar mijn sociaal-wetenschappelijke achtergrond beter tot zijn recht kan komen, en waar ik vrijuit kan spreken over de oorzaken en gevolgen van de kortzichtige lamelendigheid die het merendeel van humanistisch Nederland lijkt te teisteren.

Ondertussen gaat het dagelijkse werk gewoon door. De komende Verbandsraad zal het recente financiële verleden bespreken, en het buitengewone kongres de financiële toekomst en het werk dat daardoor (on)mogelijk wordt gemaakt. Eind november zal het door mij geschreven voorontwerp voor een herzien Humanistisch Perspektief van de persen rollen, en ik hoop dat daardoor een levendige inhoudelijke discussie op gang zal komen. Want laten we dat vooral niet vergeten: we leven nu nog in een land waarin de vrijheid van denken niet is genuileerd – die vrijheid moeten we niet alleen verdedigen maar we moeten er ook gebruik van maken!

Rob Tielman

Het telefoonnummer dat onder het artikel over kunstmatige inseminatie stond, blijkt niet juist te zijn. Mensen die verdere informatie over K.I. wensen, moeten bellen: 038-217000. Met excuses.

35 jaar Gemeenschap Zeist

Op 9 november om 20.00 uur a.s. wordt met een feestelijke avond in zaal Boschlust te Zeist het 35-jarig bestaan van de gemeenschap Zeist gevierd. Algemeen voorzitter R. Tielman zal de avond openen met een toespraak. Na de pauze is er een forum onder leiding van Dr. J. C. Brandt Corstius één van de oprichters van het Verbond. In het forum hebben o.a. zitting J. Sinke, hoofdredacteur bij de strijdkrachten, en H. van Dam, hoofdredacteur bij het gevangeniswezen. Er zal een discussie plaatsvinden met het publiek over de taken van het Humanistisch Verbond. De avond wordt muzikaal omlijst. Belangstellenden zijn van harte welkom.

Themadag in Lochem

In zaal De Garve aan de Burg. Leerstraat te Lochem zal zaterdag 5 november om 10.00 uur een themadag over „Burgerlijke Ongehoorzaamheid“ worden gehouden. Medewerking verlenen o.a. Jan Hopmans, ex-ME commandant uit Zwolle en een toneelgroep van Amnesty International uit Neele. Deze dag heeft het karakter van een grote regionale bijeenkomst, waarbij leden en belangstellenden van alle gemeenschappen in Oost-Gelderland en Twente worden uitgenodigd.

Buitengewoon kongres

Het is er toch van gekomen. Op het kongres van het Humanistisch Verbond in mei jongstleden werd door veel afgevaardigden aangedrongen op het houden van een buitengewoon kongres om beter spijkers met koppen te slaan betreffende de toekomst van het Verbond. Belangrijkste tegenargument van het bestuur was toen dat het teveel geld zou gaan kosten, teveel voor een organisatie die financiële problemen heeft. Maar het komt er nu toch, dat buitengewoon kongres. Het bestuur is bij de samenstelling van de begroting voor het volgend jaar op dermate grote tegenvallers gestuit dat nu alsnog is besloten die extra verliespost van een extra kongres maar voor lief te nemen. De maatregelen die worden voorgesteld zijn dermate ingrijpend dat het kongres zich hierover zal moeten uitspreken. Deze bestuurlijke ommezwaai betekent overigens niet dat de Verbandsraadvergadering van 19 november niet zal plaatsvinden. Deze vindt gewoon doorgang maar zal niet zozeer gaan over de toekomst van het HV alswel over de financiële perikelen in het recente verleden. Het buitengewoon kongres zal in januari of februari 1984 worden gehouden, waar is nog onbekend. (HvH)

HET HV-GEBEUREN

10 december 1983: kongresdag Bart de Ligt

Dit jaar is het honderd jaar geleden dat Bart de Ligt werd geboren. Hij is een van de belangrijkste Nederlandse anti-militaristen, anarchisten en vredesdenkers van deze eeuw. Reden voor een twaalfstal organisaties om dit jaar een kongresdag over hem te organiseren. Deze dag zal gehouden worden op zaterdag 10 december van 10.30 - 15.30 uur in Kollege „De Klop“, Orinocodreef 7-9 in Utrecht. (Bus 1 en 7 richting Overvecht-Noord, busperron A, vanaf het CS.) Voor de lunch zelf iets te eten meenemen.

Als sprekers zijn gevraagd: zijn zoon J. E. de Ligt, en verder Anton Constandse, Arthur Lehning en Herman Noordergraaf. Verder zijn er zes werkgroepen rond de thema's: Bart de Ligt als pacifist en vredesdenker; als christen-socialist; als anti-militarist; als anarchist; als humanist en vrijdenker; als voorloper van geweldloze sociale verdediging. Hier voor zijn zes inleiders gevraagd.

Bijdrage in de kosten minimaal f 2,50, te betalen aan de zaal. Schriftelijke opgaven en uw voorkeur voor twee werkgroep-thema's is zeer gewenst. Opgave: Bart de Ligt Kongresdag, p/a Postbus 137, 8000 AC Zwolle. (Wie een geadresseerde envelop, met f 0,60 port, bijsluit ontvangt het programma en verdere informatie thuis.)

Herdenkingsboek

In verband met het feit dat Bart de Ligt dit jaar 100 jaar geleden werd geboren, wordt gewerkt aan de publikatie van een herdenkingsboek. Mensen die Bart de Ligt gekend hebben wordt gevraagd een kort stukje te schrijven over hun

persoonlijke herinneringen en/of kontakten met hem. Graag voor 10 december a.s. toesturen aan: SVAG, t.a.v. Wim Robben, Postbus 137, 8000 AC Zwolle.

Landelijke dag Vrede/ Vredesopvoeding

Het Centrum voor Humanistische Vorming organiseert op 10 december in samenwerking met de Stichting Vredesopbouw een landelijke dag over Vrede/Vredesopvoeding. Plaats: grote zaal van het Erasmushuis, Oudkerkhof 11. Tijd: 10.30-16.00 uur.

Deze dag is met name bedoeld voor mensen die activiteiten (bijv. gespreks-groepen, thema-avonden e.d.) willen opzetten rond dit onderwerp. Deelnemers zullen van tevoren een programma van deze dag toegestuurd krijgen. Inlichtingen & opgave: voor 1 december bij Marian Termeer, tel.: 030 - 318145 tst. 23.

Bijeenkomst kritisch humanisten

Op zondag 11 december houdt de beweging van kritische humanisten een bijeenkomst over „levensovertuiging en politieke stellingname“.

Rob Buitenweg, en Johan S. Wijne, zullen dan met elkaar en met het publiek discussiëren.

Het is mede de bedoeling van deze bijeenkomst dat door de discussie en door het stellen van kritische vragen duidelijk wordt waar de beweging van kritische humanisten voor staat. Iedereen is welkom.

Plaats: Landelijk Humanistisch Centrum. Tijd: 12.00-15.30

Gemeenschapsnieuws

Deze kolom bevat een beperkte keuze uit plaatselijke bijeenkomsten, die in principe voor iedereen gratis toegankelijk zijn.

Amstelland en Buitenveldert: Op dinsdag 29 november om 20.00 uur komt **Margreet de Leeuw**, emancipatiewerkster bij het HV, spreken over de nota „Een beetje macht – een beetje liefde“ in het MOC-gebouw, Lindenlaan 75 te Amstelveen. Deze nota bevat aanbevelingen voor een emancipatorisch beleid van het Verbond.

Groningen e.o.: Naar aanleiding van zijn publikaties in de „Humanist“ over bijna-doodservaringen komt **Albert Nieuwland** op zondag 6 november om 10.30 uur naar het Humanistisch Centrum, W. A. Scholtenstraat 2 te Groningen om te praten over „De halte tussen sterven en dood“.

Midden-Holland (Gouda e.o.): Woensdag 16 november om 20.00 uur spreekt **Frans Kragt**, bestuurslid van de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie (NVVE), over „Wat is vrijwillige euthanasie en wat doet de NVVE?“. Plaats: Rekreatiezaal Zuidrandflat, De la Reijlaan 101 te Gouda.

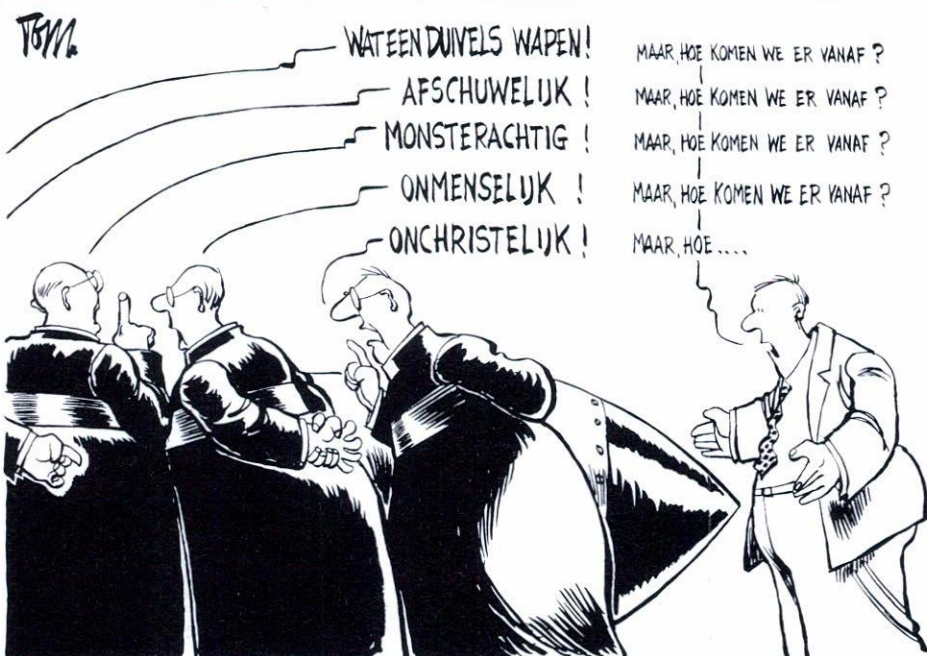
Oost-Groningen: Deze pas-opgerichte gemeenschap opent haar activiteitenprogramma op dinsdag 8 november om 20.00 uur met een lezing van **Rob Tielman**, algemeen voorzitter van het HV, over het onderwerp: „De actuele betekenis van het humanisme“. De avond vindt plaats in het A. G. Wilder-vanckhuis, Borgerspark 2 te Veendam.

Velsen: Op donderdag 1 december om 20.00 uur houdt **Johan S. Wijne**, historicus en hoofdbestuurslid van het HV, een inleiding met als titel „Adelt arbeid nog?“ in gebouw Velserduin te IJmuiden.

Walcheren: In samenwerking met Humanitas worden 3 avonden georganiseerd rond het thema „Arbeid“ in de aula van het J. Roggeveenhuis aan de Gerbrandylaan te Middelburg, aanvang steeds 20.00 uur. Op 10 november wordt gepraat over „Werken en werkloos-zijn in één samenleving“, op 17 nov. over „Hoe voelt het om niet te „mogen“ werken?“ en op 24 nov. luidt de titel „Op zoek naar praktische verbeteringen“. De avonden staan onder leiding van Jopie Boogerd en Koos v.d. Waals.

Zaanstreek: Op 29 november om 20.00 uur komt **Jan Willem Vuyk** iets vertellen over zijn bezoek aan Peru in het kader van het HIVOS-project „Beter verkeer met de derde wereld“ in het Erasmushuis, Twiskeweg 80 te Zaandam. Tevens zal er een kraam zijn met **ABAL-artikelen**, en wordt de HIVOS-film „Een andere wereld“ gedraaid.

Jac van den Oort

Koos & Harrie over werk

Kijk nou eens . . . ze weten niet hoe snel ze thuis moeten zijn.

Vindt u het gek na een week hard werken.

Daar gaan ze . . . het weekend tegemoet. Arbeid maakt vrij.

Dat heb je dan ook wel verdiend.

En wat gaan ze hard.

Ik zou ook plank gas rijden.

Tja . . . in het zweet des aanschijns zult gij uw brood moeten verdienen.

Veel mensen hebben anders best plezier in hun werk.

Nou . . . aan hun haast te zien zijn ze niet tevreden met hun bestaan.

Ze hebben in ieder geval werk.

Vreemd dat ze daar over het algemeen op afgeven, maar voor geen goud zouden willen ruilen met een werkloze.

Andersom trouwens wel.

Dat maakt het zo belachelijk.

Ik noem het eerder triest.

Zoals je wilt.

Maar wat moet je dan als je geen werk hebt.

Van de vrijheid genieten. Een werkloze wacht niet tot hij 65 is, voordat hij gaat fietsen of vissen.

Maar als werkloze sta je maatschappelijk buitenspel. Dan tel je niet meer mee. Dan stel je niets meer voor.

Wat stel je voor op kantoor. Wat stel je voor aan de lopende band.

Iemand moet het werk doen.

Machines bijvoorbeeld of automaten, robots, chips, computers.

Weleens van 1984 gehoord? Vervreemding?

Ach . . . sinds de mens de natuurstaat achter zich heeft gelaten is hij meer en meer vervreemd van zijn werk.

En daar legt u zich zomaar bij neer?

Het heeft ook zo zijn voordelen. De primitieve mens kon het zich niet veroorloven op zijn „luie krent“ te gaan zitten. Hij moest aan het werk . . . om te over-

leven.

Met pijl en boog de jungle in. Dat hoeft niet meer. Het wild en gevogelte ligt keurig in de diepvriesvakken van de supermarkten.

Dat is daar anders ook niet vanzelf terecht gekomen. Inderdaad . . . er zal altijd gewerkt moeten worden, wil de mensheid tenminste overleven. Alleen we hoeven daar niet langer allemáál aan mee te werken. Dankzij de techniek.

Techniek maakt nog meer werklozen.

Ze kunnen wat mij betreft niet genoeg werk lozen. Overigens prefereer ik de term werk-vrijen.

U moet in de politiek gaan, daar kunnen ze ook uitstekend met woorden goochelen.

Ik doel op een andere, een nieuwe kijk op wat nu nog werkloosheid wordt genoemd. Werklozen worden met de nek aangekeken. Ze worden zelfs niet-aktieven genoemd. Die mentaliteit zou moeten veranderen.

Gaat u dat een werkloze maar eens vertellen. Die is, lijkt mij meer gebaat bij een baan of in ieder geval een behoorlijke uitkering.

Gelijk heb je, het is een schandalige zaak dat werklozen nog steeds worden onderbetaald.

De staat zegt hen niet meer te kunnen betalen.

Automaten hebben het werk uit handen van de mens genomen. Dat scheelt een hoop werkgeverslasten. Wat is er op tegen om deze lasten te heffen op chips en computers?

Zelfs als de werkgevers daartoe bereid zijn, zelfs dan geloof ik niet dat mensen die geen werk hebben zich lekker voelen.

Ja, het calvinistisch schuldgevoel is diepgeworteld. Ook werklozen zouden een andere kijk op hun situatie moeten hebben.

Zoals?

Misschien zoals de dorpsidioot uit dit gedicht:

Ik ben de dorpsidioot

Ik weet wel waaraan ze het merken

Een ieder zwoegt hier voor zijn brood

Alleen ik eet zonder werken.

Tekst: Koos Meinderts en Harrie Jekkers. Foto: Jan Lankveld

